

звіт за результатами дослідження

Електронні освітні центри та надання доступу до формальної освіти

Публікація містить результати якісного дослідження стосовно освітніх потреб, потреб у позашкільному навчанні та якісному дозвіллі, з якими стикаються українські діти у воєнний час. Були проведені фокусовані групові інтерв'ю з дітьми середнього і старшого шкільного віку та глибинні інтерв'ю з батьками/опікунами. Висновки дослідження дозволять SCI та його партнерам приймати більш обґрунтовані та оперативні рішення щодо розробки та спрямування програми навчання для дітей, які мешкають в Україні в умовах війни.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	4
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ	11
РЕКОМЕНДАЦІЇ	18
РЕЗУЛЬТАТИ ФОКУС-ГРУП І ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю	21
ШКІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ	21
1.1. Формат освітнього процесу	21
1.2. Тривалість навчання	22
1.3. Потреби дітей під час виконання домашнього завдання	23
1.4. Оцінка ефективності шкільного навчання	25
1.5. Стимули та перешкоди освітнього процесу у школі	29
ПОЗАШКІЛЬНЕ НАВЧАННЯ	34
2.1. Потреби дітей у позашкільному навчанні	34
2.2. Вільний час, дозвілля, розвиток дітей	39
ОЦІНКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ЦЕНТРІВ DLC	49
3.1. Поінформованість про цифрові освітні центри DLC	49
3.2. Оцінка діяльності цифрових освітніх центрів DLC	52
3.3. Перспективні напрямки розвитку центрів DLC	59
РЕЗУЛЬТАТИ КАБІНЕТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО РІВНЯ ДОСТУПУ ДІТЕЙ ДО ЯКІСНОГО НАВЧАННЯ	64
1. Основи правового регулювання в сфері забезпечення якісної формальної освіти в умовах правового режиму воєнного стану	64
2. Форми навчання в школах (дистанційна, очна, змішана)	67
3. Рівень і якість підтримки з боку викладачів	69
4. Кількість годин, протягом яких діти відвідують дистанційне навчання	71
5. Безпекові та психологічні проблеми щодо повернення до очного навчання	73

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

БК	Будинок культури
БО	Благодійна організація
ВПО	Внутрішньо переміщена особа
ГІ	Глибинне інтерв'ю
ЗЗСО	Заклад загальної середньої освіти
МОН України	Міністерство освіти і науки України
ООП	Особливі освітні потреби
НУШ	Нова українська школа
ФГІ	Фокусоване групове інтерв'ю
ЦА	Цільова аудиторія
DLC	Цифрові освітні центри
НМТ	Національний мультипредметний тест
DLC	United Nations International Children's Emergency Fund, Дитячий фонд ООН

КОРОТКИЙ ВИКЛАД

ВПЛИВ DLC НА ДОСТУП ДІТЕЙ ДО ФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Діяльність цифрових навчальних центрів у часи війни, з одного боку, забезпечує потреби дітей в інтелектуальному розвитку, надає підготовку до активної професійної діяльності, створює умови для організації змістовного дозвілля та сприяє творчій самореалізації.

З іншого боку, цифрові навчальні центри є партнерами ЗЗСО у досягненні цілей і задач освітнього процесу.

Простори DLC функціонують в очному форматі, що є вкрай важливим для дітей, які навчаються на дистанційному форматі, і потребують додаткової підтримки: (1) в доступі до обладнаних просторів для онлайн-навчання, (2) супроводі під час виконання домашніх завдань, (3) процесі соціалізації та психоемоційної підтримки.

Учасники дослідження, як діти, так і батьки, високо цінують діяльність центрів, спрямовану на допомогу у виконанні домашніх завдань, підготовці учбових проєктів та презентацій, наданні додаткової інформації з будь-якого шкільного предмету, а також опануванні цифрових навичок.

Під час використання центрів в якості просторів для шкільного навчання діти навчаються користуватися інтернет-ресурсами у навчальних цілях, опановують різні програми, отримують навички роботи з інформацією за підтримки кваліфікованих фасилітаторів.

Можливість очно відвідувати центри при застосуванні змішаного та дистанційного форматів навчання дозволяє дітям відчувати єдність зі шкільними товаришами, набувати навички роботи у команді, «проживати» атмосферу очного навчання, яка є недоступною через повномасштабне вторгнення.

Центри DLC, на відміну від звичайних закладів освіти, в повному обсязі облаштовані цифровими пристроями, що надає учням можливість використовувати різноманітні технології в навчальних цілях та з метою якісного дозвілля.

У центрах створені умови для отримання **формальної освіти дітьми з ООП**, з якими за потреби працюють фасилітаторки. Нормотипові діти заздалегідь підготовлені фасилітаторками до сприйняття дітей з ООП та повноцінного спілкування, що є вкрай важливим за умов того, що інклюзивне навчання в Україні знаходиться на етапі формування і зазнало значних втрат через військову агресію.

У той же час важливо зауважити, що діяльність цифрових навчальних центрів, спрямована на підтримку формальної освіти, потребує додаткової інформаційної підтримки, оскільки не всі респонденти поінформовані про головну мету функціонування центрів.

ВПЛИВ DLC НА ЗАГАЛЬНЕ ЦІЛІСНЕ НАВЧАННЯ ТА БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ

Центри DLC надають послуги не тільки з формальної освіти, а й поширюють знання дітей за її межами.

Завдяки різноманітним заходам діти мають можливість розвиватись творчо, зустрічатись з цікавими особистостями, відвідувати свята, брати участь у театралізованих виставах. Загальному розвитку відвідувачів сприяють рухливі ігри, активності та заняття на свіжому повітрі.

Батьки відзначають зміни в емоційному стані дітей, які відвідують центри: діти легше адаптуються та інтегруються у спільноту однолітків, стають більш активними та впевненішими у собі.

Для дітей з ООП в центрах створені інклюзивні простори, що надає їм можливість проводити дозвілля на рівні з іншими. Батьки дітей з ООП зазначають, що вони обирають активну форму відпочинку для своїх дітей в колі однолітків, що дає відчутний позитивний результат для їх розвитку та благополуччя.

БАР'ЄРИ ДЛЯ НАВЧАННЯ ДІВЧАТ І ХЛОПЦІВ У ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД КОНФЛІКТУ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Наразі можна виокремити низку бар'єрів, що впливають на якість та ефективність освітнього процесу.

1. Обмеження доступу до освітніх послуг через руйнування навчальних закладів, відсутність обладнаних бомбосховищ, перебої з електропостачанням, тривалі повітряні тривоги.

За даними МОН станом на жовтень 2024 року 3798 закладів освіти України постраждали від бомбардувань та обстрілів, 365 з них були повністю зруйновані.

Повітряні тривоги, перебої з електропостачанням переривають навчальний процес і унеможливають його системність і послідовність. В деяких випадках діти проводять у сховищах по 4-5 годин, без можливості продовження навчального процесу, оскільки шкільні підвали не пристосовані до навчання.

2. Відсутність стабільного інтернет-зв'язку, недостатня забезпеченість цифровими пристроями дітей і вчителів.

Через відсутність стабільного інтернет-зв'язку відбуваються пропуски занять та обмежується доступ до навчальних інтернет-ресурсів. При застосуванні асинхронного режиму навчання діти мають складнощі із засвоєнням навчального матеріалу і потребують додаткової підтримки з боку учителів і батьків.

Для організації освітнього процесу в умовах воєнного стану вчителям бракує доступу до електронних ресурсів з дидактичними матеріалами для учнів, достатньо потужного ПК / планшета.

3. Дисбаланс в отриманні освітніх послуг поміж дітьми, які навчаються на очній та дистанційній формах навчання.

У разі дистанційного формату навчання відзначаються наступні складнощі: (1) за-

великий обсяг домашніх завдань, який призводить до емоційного вигорання дітей, напруги у сімейних взаємовідносинах, погіршення стану здоров'я дітей, (2) менше уваги приділяється «не основним» навчальним дисциплінам, фізкультурі, через що діти потерпають від браку фізичної активності, (3) ефективність навчання знижується через зменшений контроль навчальних досягнень з боку вчителів, (4) дистанційна форма навчання потребує від учителів особливих знань і навичок, якими не всі володіють достатньою мірою, (5) діти позбавлені конкурентного середовища, не можуть спостерігати за досягненнями інших учнів, що впливає на зниження мотивації до навчання, (6) діти швидко забувають, втрачають інтерес, не зосереджені, почуваються самотніми.

4. Фактори психоемоційного характеру, які впливають на навчальний процес та засвоєння знань.

Усі учасники навчального процесу потерпають від різноманітних стресових факторів, обумовлених веденням бойових дій, втратами членів сім'ї, дома.

Діти стикаються з порушенням звичайного режиму освітнього процесу, обмеженням спілкування з однолітками при дистанційній та змішаній формі навчання, складнощами адаптації до іншого соціального середовища (у ВПО/біженців).

5. Не всі діти мають рівний доступ до послуг позашкільної освіти, який суттєво різниться залежно від регіону.

Діти, які мешкають у прифронтових регіонах, обмежені в доступі через брак можливостей та безпекову ситуацію, відсутність облаштованих бомбосховищ.

У тилкових регіонах заклади позашкільної освіти переповнені через велику кількість ВПО.

6. В освітніх закладах, які розташовані в тилкових регіонах, відзначаються наступні проблемні моменти, що впливають на якість освітнього процесу: брак підручників, переповнені класи, потреба у технічному оснащенні шкіл.

БАР'ЄРИ ДЛЯ НАВЧАННЯ, З ЯКИМИ СТИКАЮТЬСЯ ДІТИ З ООП

Діти з ООП потребують особливої уваги відносно отримання доступу до освітніх послуг під час війни через наступні чинники:

- Значна кількість сімей з дітьми з ООП стали ВПО/біженцями, таким чином втративши зв'язок зі школою, педагогами та спеціалізованими програмами підтримки. Школи, в які потрапляють діти, не завжди забезпечені ресурсами для роботи з дітьми з ООП, в яких не вистачає корекційних педагогів, асистентів педагогів, шкільних психологів з досвідом роботи з дітьми з ООП.
- У разі дистанційного формату навчання, діти з ООП не отримують підтримки з боку асистента учителя, необхідні корекційно-розвиткові послуги, не повною мірою реалізується їх індивідуальна освітня траєкторія.
- Під час війни діти з ООП мають обмежений/ускладнений доступ до адаптованих навчальних матеріалів та спеціалізованого програмного забезпечення.
- Негативні наслідки війни значним чином впливають на психоемоційний стан

дітей з ООП, у яких порушення звичного режиму, відчуття небезпеки погіршують здатність до навчання і соціальної взаємодії.

- За даними МОН, близько 30% педагогів були переміщені або залишили свої робочі місця через війну, що призвело до нестачі фахівців у регіонах. Іншою проблемою є перевантаженість фахівців у західних регіонах України, які працюють з дітьми з ООП, через велику кількість ВПО.
- На думку батьків дітей з ООП, загальноосвітні школи не пристосовані до інклюзії, оскільки нормотипові діти не готові до прийняття у колектив дітей з ООП, через що діти з ООП нерідко потерпають від булінгу.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Ключовими завданням дослідження є:

дослідження стану шкільної та позашкільної освіти під час війни, виявлення потреб дітей у якісному дозвіллі, соціалізації, отриманні нових знань та навичок, оцінка діяльності цифрових освітніх центрів DLC та формування перспективних напрямків для подальшої роботи центрів.

ЯКІСНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БУЛИ РЕАЛІЗОВАНІ ДЛЯ НАСТУПНИХ ЗАВДАНЬ:

- Вивчити ситуацію шкільного навчання під час війни: формат навчання, тривалість навчання, платформи, які використовуються у разі застосування онлайн-навчання;
- Дослідити ефективність шкільного навчання, виявити позитивні та негативні фактори, перешкоди освітнього процесу;
- Виявити потреби дітей у допомозі під час виконання домашніх завдань;
- Зрозуміти потреби у позашкільному навчанні, знаннях та навичках, які не достатньо забезпечуються загальноосвітньою школою;
- Виявити ступінь зацікавленості дітей і батьків у отриманні нових навичок та знань;
- Дослідити наявний стан дозвілля дітей та виявити існуючі потреби;
- З'ясувати стан та можливості позашкільного навчання та якісного дозвілля для дітей і підлітків у громадах;
- Оцінити поінформованість про цифрові освітні центри DLC, дізнатися розуміння мети та призначення центрів;
- Оцінити роботу цифрових освітніх центрів DLC: заходи, комунікація, безпечність, комфортність тощо.
- Виявити перспективні і затребувані активності та заходи для організації подальшої роботи центрів DLC;
- З'ясувати зручний формат та час для проведення заходів цифрових освітніх центрів DLC.

Якісна компонента складалася зфокусованих групових інтерв'ю (ФГІ) та глибинних інтерв'ю (ГІ).

Географія дослідження: Львівська область; Київська область; Харківська область; Дніпропетровська область, Чернівецька область, Вінницька область.

Цільова аудиторія (ЦА):

- Батьки дітей у віці від 6 до 17 років (розподіл по групах: діти молодшого, середнього і старшого шкільного віку);
- Діти у віці 11-17 років (розподіл по групах: діти середнього і старшого шкільного віку).

У глибинних інтерв'ю з батьками брали участь 1-2 батьків/опікунів, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. В дослідженні брали участь матері, батьки і бабусі.

Загалом у червні-липні 2024 року було проведено 12 ФГІ та 49 ГІ, які були розподілені наступним чином:

1) Діти середнього та старшого шкільного віку — 12 ФГІ:

- Київська область — 2 ФГІ – окремо з відвідувачами і не відвідувачами цифрових освітніх центрів DLC;
- Харківська область — 2 ФГІ – окремо з відвідувачами і не відвідувачами цифрових освітніх центрів DLC;
- Дніпропетровська область — 2 ФГІ – окремо з відвідувачами і не відвідувачами цифрових освітніх центрів DLC;
- Львівська область — 2 ФГІ – окремо з відвідувачами і не відвідувачами цифрових освітніх центрів DLC;
- Чернівецька область — 2 ФГІ – окремо з відвідувачами і не відвідувачами цифрових освітніх центрів DLC;
- Вінницька область — 2 ФГІ – окремо з відвідувачами і не відвідувачами цифрових освітніх центрів DLC;

2) Батьки та опікуни дітей — 49 глибинних інтерв'ю (ГІ).

В кожній підгрупі були опитані батьки дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку.

- Київська область: відвідувачі DLC - 6 ГІ, не відвідувачі DLC – 3 ГІ
- Харківська область: відвідувачі DLC - 4 ГІ, не відвідувачі DLC – 4 ГІ
- Дніпропетровська область: відвідувачі DLC - 4 ГІ, не відвідувачі DLC – 4 ГІ
- Львівська область: відвідувачі DLC - 4 ГІ, не відвідувачі DLC – 4 ГІ
- Чернівецька область: відвідувачі DLC - 4 ГІ, не відвідувачі DLC – 4 ГІ
- Вінницька область: відвідувачі DLC - 4 ГІ, не відвідувачі DLC – 4 ГІ

ФГІ проводилися в режимі онлайн (за допомогою Zoom), ГІ проводилися в режимі онлайн (за допомогою месенджерів / мобільного телефонного зв'язку).

Тривалість одного ФГІ становила близько 2 годин, одного ГІ – до 1,5 години.

Аналіз документів (нормативно-правова база, статистичні дані, результати соціальних досліджень) передбачав наступне: проаналізувати рівень доступу дітей до якісного навчання (формальної освіти), в тому числі:

- Вид навчання в школах (дистанційний, очний, змішаний)
- Рівень і якість підтримки з боку викладачів
- Кількість годин, протягом яких діти відвідують дистанційне навчання
- Безпекові та психологічні проблеми щодо повернення до очного навчання.

КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ

ЯКІСНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ДОСТУП ДО ФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

- Наразі **усі діти мають доступ до формальної освіти**, навчання відбувається в офлайн, онлайн та змішаному форматах. Формат шкільного навчання залежить від місця проживання родини з дітьми. Діти, які проживають у Харківській області, навчаються онлайн, діти, які мешкають на Дніпропетровщині, Вінниччині та Київщині здебільшого навчаються на змішаному форматі; діти, які проживають у Львівській та Чернівецькій областях відвідують школу у звичайному режимі.
- **Формат навчання** визначається безпековими факторами, наявністю бомбосховищ при школі, а також тим, наскільки укриття облаштовані для учасників освітнього процесу.
- Найрозповсюджені **платформи** при застосуванні онлайн-навчання: Zoom, GoogleMeet, Classroom.
- Загальна кількість годин, яку діти в середньому витрачають на навчання, становить 6-8 годин на день або 30-40 годин на тиждень. Проте діти старшого шкільного віку витрачають значно більше годин на навчання, в окремих випадках тривалість навчання може займати 10-12 годин на день.
- Переважно діти **виконують домашні завдання вдома** (в окремих випадках у центрах DLC). Виконання домашніх завдань потребує уваги і підтримки з боку батьків, особливо для дітей молодшого шкільного віку. Діти середнього і старшого шкільного віку виконують домашні завдання самостійно або ж за допомогою вчителів, репетиторів, друзів, рідше батьків.
- На домашнє завдання діти витрачають у середньому 1-3 години. Завеликий обсяг домашніх завдань найчастіше відзначають діти середнього та старшого шкільного віку, що призводить до емоційного вигоряння дітей, напруги у сімейних взаємовідносинах, погіршення стану здоров'я дітей.
- **Ефективність освітнього процесу** залежить від формату, в якому відбувається навчання. Батьки вважають дистанційний формат не ефективним з точки зору якості навчання. Серед негативних моментів дистанційного навчання називаються: збільшена кількість завдань на самоопрацювання, додаткова потреба у контролі дітей з боку батьків і вчителів, неможливість об'єктивно оцінити навчальні досягнення. Серед позитивних моментів: консультативна підтримка з боку вчителів, безпека, ергономічне використання часу.
- Батьки, діти яких наразі продовжують відвідувати школу, не виказують суттєвих змін в ефективності навчання і частіше схильні апелювати до «суб'єктивних» причин зниження ефективності навчання, як то неуважність, лінь, відсутність мотивації у дітей.
- Ефективність навчання знижується через: (1) відсутність умов для безперервного та системного освітнього процесу (час, проведений у бомбосховищах, відсутність електроенергії, інтернет-зв'язку, переривання навчання через повітряні тривоги), (2) складний психоемоційний стан дітей, батьків, вчителів.

- Батьки мають зауваження до **освітньої програми**: з одного боку, програма НУШ вважається ефективною з точки зору загального розвитку дітей, з іншого боку батьки дітей середнього та старшого шкільного віку вважають програму складною, перевантаженою, такою, що не має відношення до реального життя. Особливо багато вимог у школі до дітей-випускників, які змушені поєднувати підготовку до НМТ з навчальним процесом.
- Батьки дітей з ООП зазначали, що незважаючи на те, що в школах введена інклюзивна освіта, загальноосвітні школи не пристосовані до інклюзії, оскільки діти без ООП не підготовлені до прийняття у колектив дітей з особливими освітніми потребами.
- Головними стимулами ефективного навчання в школі в офлайн-форматі з точки зору дітей і батьків є комунікація: як з однолітками, так і з вчителями. З іншого боку, і діти, і батьки звертають увагу на те, що проблеми з комунікацією у шкільному колективі, з вчителями є основним демотивуючим фактором до навчання.

ДОСТУП ДО НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВИТИ ТА ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ

- Наразі усі діти мають доступ до неформальної, позашкільної освіти. Проте **доступ до послуг з неформальної освіти суттєво різниться залежно від регіону та місця проживання сімей з дітьми**. Сім'ї, які мешкають у тилкових областях (Львівська, Чернівецька, Вінницька, Київська, частково Дніпропетровська) мають більше можливостей для позашкільної освіти, діти, які мешкають у Харківській області, обмежені в доступі через брак можливостей та безпекову ситуацію. Доступність послуг залежить від місця проживання сім'ї та наближеності до місця розташування центрів позашкільної освіти та дозвілля для дітей.
- **Дніпропетровська область**: має розвинену систему позашкільного навчання, працюють організації «SavetheChildren», «UNICEF», Будинок творчості, «Спорт для всіх», «Тедді-Мішка», «Простір дружній до дітей».

Проблемні зони: (1) діти, які проживають у більш віддалених селах від райцентру не можуть дістатися до дитячих просторів, (2) в деяких громадах забагато дітей, і в гуртках не вистачає місць, (3) не у всіх дитячих просторах є укриття, батьки мають забирати дитину додому під час тривоги.

- **Київська область**: у громадах області створені можливості для доступу до позашкільної освіти: працює музична школа, Будинок творчості, Будинок культури, у школах проводять різні заходи.

Проблемні зони: (1) доступ до позашкільних заходів організований не при всіх школах, (2) недостатня кількість безкоштовних гуртків.

- **Харківська область**: обмежені можливості позашкільної освіти та дозвілля для дітей. Респонденти називали наступні працюючі центри: «Гончаренко Центр», «SavetheChildren», організацію «Мирне небо», «Гвинтокрил».

Проблемні зони: (1) деякі заклади позашкільної освіти зазнали руйнувань, (2) через безпекову ситуацію заклади позашкільної освіти не працюють.

- **Львівська область**: створені широкі можливості для позашкільної освіти, найкраща ситуація у Львові: працюють багато гуртків та спортивних секцій, як платних, так і безкоштовних. Багато активностей проводяться при школах.

Проблемні зони: (1) недостатньо інформації про можливості позашкільної освіти для дітей, її складно розшукати, (2) існують незакриті потреби, наприклад, курси з ораторської майстерності, театральний гурток, журналістика тощо.

- **Вінницька область:** створена розвинена система позашкільної освіти, працює багато гуртків та центрів – центр «ВінСмарт», простір UNICEF, гуртки при школах.

Проблемні зони: (1) якість безоплатних гуртків є нижчою порівняно з приватними гуртками, (2) у місті не вистачає гуртків вузької направленості: кулінарного, флористичного, фотографічного, перукарського, театального, (3) не вистачає активностей для підлітків, (4) гуртки переповнені через велику кількість ВПО.

- **Чернівецька область:** створена розвинена система позашкільного навчання, багато спортивних секцій та творчих гуртків, працює музична школа, Молодіжний центр, Міський будинок дитячої творчості, запроваджений проєкт «Shelter Чернівці» тощо.

Проблемні зони: (1) гуртки переповнені через велику кількість ВПО, (2) не вистачає заходів та активностей для підлітків, (3) діти, які мешкають поза містом, не мають доступу до дитячих центрів, батьки змушені їх возити.

- Всі діти – учасники дослідження зазначають, що їм подобається навчатись новому. Цікавість викликають освітні предмети: біологія, історія, географія, хімія, математика, англійська, німецька мови, малювання.
- Респонденти шкільного віку виокремлювали затребувані **hard** і **softskills**, а також **digitalskills**. Серед **softskills** лідирують комунікативні навички, вміння контролювати свої емоції, справлятися зі стресом, тайм-менеджмент, організованість, критичне мислення, вміння працювати в команді, креативність. Серед **hardskills** найважливішою навичкою, якої бракує школярам, є фінансова грамотність. До **digitalskills** учасники дослідження відносили: комп'ютерну грамотність, знання мов програмування, опанування ЗД-дизайну, штучного інтелекту, роботу з соціальними мережами тощо.
- На думку батьків, **діти потребують розвитку навичок** спілкування, взаємодії у колективі, знання етикету, кібербезпеки. Серед **важливих знань**, які не достатньо покриваються шкільною програмою, були названі: фінансова грамотність, підприємництво, маркетинг, правила дорожнього руху, тактична медицина, фізичне виховання, сімейні стосунки та статеве виховання. Серед **освітніх дисциплін** важливим вважається знання іноземних мов (здебільшого англійської).
- Батьки переконані в тому, що **позашкільна освіта має велике значення**, оскільки вона сприяє всебічному розвитку дітей, соціалізації, психологічному розвантаженню, розкриттю здібностей і талантів дітей, професійному самовизначенню.
- **Зацікавленість дітей у позашкільному навчанні** батьки розцінюють по-різному. На думку одних, діти відвідують заняття із задоволенням, інші зауважують, що діти потребують додаткової мотивації. Батьки вважають, що при виборі напрямків позашкільного навчання слід виходити з нахилів та здібностей дитини, а також враховувати її бажання та інтереси.
- **Діти мають широкий досвід відвідування позашкільних гуртків та секцій:** спортивні заняття (футбол, плавання, легка атлетика, акробатика, ММА, бокс, карате, вільна боротьба, батути), творчі гуртки та майстер-класи (малювання, ліплення, оригамі, гончарство, теслярство, деревообробка, танці, музична школа, театральні

студії, циркова студія, курси стендапу), професійно-орієнтовані (курси з програмування, 3D-дизайну, графічного дизайну, геймдизайну, «Minecraft», «Roblox», робототехніка) тощо. Найпопулярнішим напрямком позашкільної освіти є англійська мова.

- **Інтереси у дітей** доволі різноманітні. Найбільше їх цікавить спорт, комп'ютерні ігри та програмування, робототехніка, перегляд фільмів, читання, музика та гра на музичних інструментах, спів, танці, рукоділля, а також курси з SMM, UI/UX дизайну, розробка сайтів, графічний дизайн, спеціалізовані програми для обробки фото та відео. Цікавість викликають такі дисципліни як маркетинг, психологія, економіка, історія.
- Серед **позашкільних занять, на які батьки хотіли б віддати своїх дітей**, найчастіше згадувалися спортивні заняття, а також заняття, які розвивають креативність та творчі здібності.
- Найчастіше **діти проводять дозвілля** з друзями або вдома (грають в ігри на телефоні / ПК, переглядають фільми, читають, а також допомагають батькам у хатніх справах). Батьки зазначають, що діти в якості відпочинку обирають «сидіння» в телефоні, переглядають відео через YouTube, малюють, займаються рукоділлям тощо.
- **Сімейне дозвілля** обмежується часовими та фінансовими можливостями батьків. Здебільшого батьки проводять з дітьми час у вихідні та у відпустку. Серед популярних активностей: прогулянки в парку/ на дитячих майданчиках, виїзд на природу, відвідування зоопарку, ТРЦ, кінотеатрів, кав'ярень, поїздки на бази відпочинку тощо. Вдома батьки і діти спілкуються, читають, дивляться ТВ, грають у настільні ігри.
- Батьки дітей з ООП зазначають, що вони обирають активну форму відпочинку для своїх дітей, що дає відчутний позитивний результат для їх розвитку.
- Думки батьків стосовно достатності спілкування дітей з однолітками різняться. Батьки з наближених до активних бойових дій областей зазначають, що дітям не вистачає спілкування з друзями, оскільки: (1) багато дітей виїхали за кордон, (2) спілкування стало рідшим через безпекову ситуацію, (3) діти відчувають небезпеку та тривожність під час прогулянок. Батьки з тилкових регіонів не бачать проблемних питань відносно комунікації поміж дітьми.
- Здебільшого діти зазначають, що їм вистачає спілкування з однолітками (нерідко спілкування перейшло в онлайн-формат), і навіть якщо друзів не багато, вони не відчувають потребу у спілкуванні. Проте в деяких випадках діти відчувають нестачу спілкування з однолітками. Найчастіше причиною цього є виїзд друзів в інші регіони / країни. Діти старшого шкільного віку також обмежені у вільному часі, оскільки перенавантажені шкільними та позашкільними заняттями, через що вони відчувають брак спілкування з друзями.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ЦЕНТРІВ DLC

- Більшість респондентів поінформована про функціонування центрів DLC та розуміє їх основну мету і призначення як допомогу в навчанні, надання знань та навичок в роботі з цифровими технологіями, організацію дозвілля, соціалізацію, поліпшення психоемоційного стану дітей.
- Респонденти, які не відвідують центр DLC, уявляють його таким, що безпосеред-

ньо пов'язаний з ІТ-технологіями, точними науками, в якому навчання відбувається онлайн.

- Майже всі респонденти-відвідувачі займаються у цифрових освітніх центрах з початку їх існування (від 6 місяців до двох років). Більшість відвідувачів оцінюють роботу простору на найвищому рівні (від 8 до 10 балів з 10).
- В центрах DLC створені інклюзивні простори для дітей з ООП, що надає їм можливість отримувати знання і проводити дозвілля на рівні з іншими.
- Навчальна функція цифрового освітнього центру розглядається як допомога у виконанні домашніх завдань, підготовці учбових проектів та презентацій, надання всебічної додаткової інформації з будь-якого предмету. Такий напрямок розглядається як дуже важливий і доречний з точки зору дітей і батьків.
- **Заходи, які проводяться в центрі**, надають можливість для творчого розвитку дітей (ліплення, плетіння з бісеру, аплікації, малювання, орігамі, робота з 3-Д ручками). Серед популярних активностей - зустрічі з цікавими особистостями, представниками різних професій. В деяких центрах влаштовуються свята та театралізовані вистави. Технічне облаштування центрів дає можливість скористатись інтернетом, створювати різні програми, ігри, займатись цифровим дизайном. В окремих центрах діти займаються рухливими вправами, проводяться заходи та заняття на свіжому повітрі.
- Більшість батьків задоволена тим, що дитина відвідує центр: вони наголошують на позитивних змінах в емоційному стані дітей; діти стають більш активними, впевненішими, самостійними, відповідальнішими, легше адаптуються та інтегруються у спільноту однолітків. Важливим для батьків є те, що вони мають вільний час для вирішення власних справ під час перебування дитини у центрі.
- Всі респонденти підкреслюють **кваліфікованість та грамотність вихователів**. Фасилітатори користуються авторитетом серед дітей, виявляють уважність і доброзичливість, у тому числі при роботі з дітьми з ООП.
- В центрі діти почуваються безпечно, комфортно, спокійно. Жоден респондент не пригадав конфлікти та неприємні ситуації, які б відбувались у центрі.
- Під час повітряної тривоги найчастіше діти спускаються в укриття (за наявності), іноді приміщення центру розташовані у підвалі. В деяких центрах обов'язковою умовою є те, щоб батьки під час відвідування дітьми центру знаходились поруч, і в разі повітряної тривоги забирали дітей додому. Це викликає незадоволення у батьків, тому що їм незручно весь час знаходитись поряд з центром, а швидко дістатися центру немає можливості.
- **Приміщення** цифрових освітніх центрів DLC оцінюються як комфортні, призначені для навчання, розваг та відпочинку дітей, вони є чистими, охайними, теплими, світлими, відносно безпечними, мають усе необхідне для навчання та розваг, яскраві, оформлені по-сучасному.
- Серед **головних бар'єрів відвідування** центрів відзначають: (1) фізична віддаленість від місця проживання, (2) відсутність часу через перевантаження дітей у школах / діти відвідують інші секції, гуртки, (3) відсутність належного комфорту (велика кількість дітей одночасно, недостатньо місця у приміщенні, незручний/короткий робочий день, відсутність можливості перекусити, погане облаштування місць для особистої гігієни тощо), (4) безпекова ситуація (відсутність можливості забирати ди-

тину під час тривоги, небезпечне місце розташування простору), (5) активності, які не викликають інтерес у дітей (н., їх одноманітність) / замало фізичної активності.

- Серед **затребуваних активностей та заходів** респондентами називаються, як ті, що вже проводяться, так і нові напрямки: (1) професійно-орієнтовані (інформаційні технології, курси фотографів, блогерів/влогерів), (2) освітні (вивчення мов, математика, фізика, хімія, літературні гуртки тощо), (3) спортивні заняття (у т.ч. танці), (4) творчі гуртки (гра на музичних інструментах, кулінарія, акторська майстерність), (5) розвиток softskills, а також інші види активностей: проведення експериментів, запрошення цікавих гостей, настільні ігри, квести, вистави, перегляд фільмів. Були б цікавими також курси з водіння та отримання знань про криптовалюту. Респонденти (діти старшого шкільного віку та їх батьки) наголошують на необхідності курсів підготовки до НМТ та профорієнтаційних заходів. Перспективним, на думку респондентів, було б поєднання різноманітних вмінь та навичок з гуманітарних дисциплін зі сферою ІТ, застосування інтегрованого міждисциплінарного підходу.
- Респонденти висловлюють наступні **побажання щодо покращення роботи центрів**: створення зон відпочинку / облаштування кафе, створення безпечної зони, проведення спільних заходів для батьків і дітей, введення занять з логопедом.
- Більшості респондентів зручніше відвідувати простір під час навчального процесу в другій половині дня, з 15:00, 16:00. У вихідні або канікули центр зручніше відвідувати зранку, з 10:00.
- Кількість осіб в групах – до 10 осіб. Оптимальна частота відвідування простору - **2-3 рази на тиждень**. Бажана **тривалість занять** - 2-3 години.

АНАЛІЗ ДОКУМЕНТІВ

- В умовах правового режиму воєнного стану система загальної середньої освіти в цілому продемонструвала гнучкість та здатність адаптуватися до умов роботи під час збройного конфлікту високої інтенсивності. На правовому рівні регламентовано низку варіантів реалізації права на загальну середню освіту в очній та дистанційній формі. У практичній діяльності ЗЗСО такі варіанти пройшли своє випробування та здобули усталеність, забезпечуючи інтереси різних груп учасників освітнього процесу, у тому числі тих, хто знаходиться за кордоном, внутрішньо переміщених осіб тощо.
- Основними проблемами, які негативно впливають на якість навчання, є доступ до інтернету, недостатня забезпеченість цифровими пристроями як дітей, так і вчителів, недостатність/відсутність безпосереднього спілкування в освітньому середовищі, складнощі у реалізації зворотного зв'язку в освітньому процесі при дистанційній формі навчання, суттєва різниця між тривалістю занять в умовах дистанційної та очної форми навчання.
- Внаслідок освітніх втрат і факторів емоційного характеру учні ЗЗСО потребують систематичної підтримки з боку педагогів. При цьому вчителями активно застосовуються різноманітні форми надання учням додаткової інформації у текстовій та медійній формі, однак спостерігається дефіцит індивідуально орієнтованих педагогічних заходів, спрямованих на заповнення прогалів у змісті освітніх програм.
- Тривалість проведення занять у дітей, які займаються заочною та дистанційною формою має значні відмінності (у 3-4 рази), що створює об'єктивні підстави для диференціації темпів засвоєння навчального матеріалу.

- Повернення до очної форми навчання потребуватиме додаткових заходів адаптації до навчання в декілька змін, зміни режиму сну і відпочинку, підвищення інтенсивності навчальних занять, ресоціалізації, повернення до групової форми навчальних занять, компенсації впливу стресових факторів, пов'язаних з веденням бойових дій.
- Рівень висвітлення офіційної достовірної інформації про діяльність регіональних ЗЗСО в умовах правового режиму воєнного стану є недостатнім. Офіційні вебсайти обласних департаментів освіти розміщують переважно матеріали візуального характеру, натомість аналітичні та статистичні дані не оновлювалися декілька років (Вінницька область – 2021 рік, Дніпропетровська область – дані недоступні, сторінки, вказаної в ЄДЕБО¹, не існує, Київська область – 2020 рік, Львівська область – розділ з власними статистичними даними та звітами Департаменту освіти і науки відсутній, Харківська область – 2022 рік, Чернівецька область – 2022 рік).

1 <https://registry.edbo.gov.ua/university/2690/>

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ДОСТУПУ ДІТЕЙ ДО ФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПІДТРИМКИ НАВЧАННЯ ТА ДОБРОБУТУ В DLC

ЗАХОДИ ТА АКТИВНОСТІ:

- ✓ Продовжувати поточну діяльність центрів, з урахуванням потреб дітей в нових заходах згідно з результатами дослідження. В деяких громадах діти потребують більше фізичної активності, в усіх громадах затребувані майстер-класи та «нестандартні» гуртки, семінари за різними напрямками (професійно-орієнтовані, освітні, спрямовані на розвиток м'яких навичок, творчі, комп'ютерна грамотність).
- ✓ Провести масову інформаційну кампанію з залученням різних інструментів комунікації про напрямки діяльності центрів, пов'язаний з допомогою дітям у виконанні домашніх завдань, наданням консультативних послуг по освітнім предметам, а також можливістю дистанційного навчання на базі центрів (акцентуючи увагу на роботі з родинами, в яких двоє і більше дітей-школярів). Особливо звертати увагу на те, яким саме чином надається підтримка з виконання домашніх завдань та умови перебування дітей у центрах на дистанційному навчанні.
- ✓ Організовувати спільні заходи за участі батьків та дітей.
- ✓ Організовувати спільні заходи з залученням дітей різного віку (театралізовані вистави, свята, благодійні концерти тощо).
- ✓ Збільшити кількість заходів та активностей, спрямованих на дітей старшого шкільного віку (15-17 років), а також дітей дошкільного віку (за потреби по громадам).
- ✓ Застосовувати інтегрований міждисциплінарний підхід у плануванні активностей центру.
- ✓ У діяльності центрів Харківської, Дніпропетровської громад приділяти увагу психоемоційній підтримці дітей та батьків. У Вінницькій, Львівській, Чернівецькій – роботі з уразливими групами населення, зокрема дітьми-ВПО.
- ✓ У всіх громадах проводити заходи, спрямовані на інтеграцію дітей з ООП до дитячих колективів.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОСТОРУ:

- ✓ За можливістю розширити приміщення для занять у центрах з великою кількістю відвідувачів.
- ✓ Створити в просторах зони для відпочинку та «безпечні» зони для емоційного та фізичного розвантаження.
- ✓ Поповнити бібліотеки просторів літературою, яка затребувана відвідувачами (провести опитування щодо вподобань).
- ✓ Облаштувати укриття при центрах, за їх відсутності.

- ✓ Облаштувати спортивні куточки на території біля центру (за можливості).
- ✓ Перевірити умови перебування дітей у просторі Дергачівської громади (Харківська обл.), який розташований в одному приміщенні з ЦНАП, з'ясувати проблемні моменти у взаємодії поміж організаціями.
- ✓ Перевірити та налагодити доступ до санвузлів дітей Дергачівської громади (Харківська обл.).

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ:

- ✓ Провести кількісне опитування батьків і дітей центрів з метою виявлення незакритих потреб та побажань до організації роботи простору (зручний час, години, активності).
- ✓ Розділити відвідування центрів для дітей різних вікових категорій, створити групи для дітей дошкільного віку та для дітей старшого шкільного віку.
- ✓ Передивитись графік роботи центру відповідно до побажань відвідувачів, надати можливість відвідувати центри по вихідним дням.
- ✓ Налагодити питання із чергами та потраплянням до центрів всіх бажаючих (як варіант використовувати метод ротації (надання різним групам дітей послуг тиждень через тиждень), або надсилати запрошення для бажаючих, якщо з'являється вільне місце).
- ✓ Ввести у штат працівників логопеда, дитячого психолога (за запитом від батьків).
- ✓ Застосувати практику виїзних центрів з майстер-класами/заходами до населених пунктів громади, в яких доступ дітей до позашкільної освіти є обмеженим (по аналогії з мобільними медичними бригадами, бригадами соціально-психологічної допомоги). Завчасно проводити інформаційну кампанію по громадам.
- ✓ Розглянути можливість проведення заходів з профвігорування та практикувати вдячність працівникам центрів за їх самовіддану працю, високий професіоналізм, людяність тощо.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМ ТА ІНСТРУМЕНТІВ ПРОВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМПАНІЙ

- ✓ Проведення інформаційних заходів із залученням представників виконавчої влади громад, працівників освіти / медичного персоналу (сімейні лікарі, педіатри) / соціальних служб/ громадського сектору щодо функціонування цифрових освітніх центрів.
- ✓ Розміщення інформації про поточну діяльність центрів в соціальних мережах, на місцевому телебаченні, у пресі, а також місцевих каналах у месенджерах (Телеграмі, Вайбері тощо).
- ✓ Активне ведення Інстаграм-каналів у громадах про роботу центрів та заплановані заходи.
- ✓ Запровадження спільних заходів та активностей з організаціями, які співпрацюють з родинами з дітьми (н., інші ГО, дитячі магазини, ТРЦ, заклади дошкільної та шкільної освіти, туристичні агенції тощо).
- ✓ Відвідування учбових закладів (у т.ч. закладів дошкільної освіти) з презентаціями

цифрових освітніх центрів.

- ✓ Залучення і заохочення батьків та дітей-відвідувачів до розповсюдження інформації про центри серед друзів, знайомих, родин з дітьми.
- ✓ Запровадження відкритих заходів для залучення більшої кількості відвідувачів центрів.
- ✓ Видання презентаційних матеріалів з інформацією про центри та їх розповсюдження у публічних місцях / пабліках.
- ✓ Проведення семінарів (як онлайн, так і офлайн) серед працівників центрів на місцевому, регіональному та національному рівні з метою набуття нових вмінь та навичок, обміну досвідом. Надання інформації про проведення таких заходів в медіа.
- ✓ Проведення інформаційної компанії щодо залучення дітей до центрів не тільки на початку заснування, а і впродовж усього часу роботи з дітьми.

РЕЗУЛЬТАТИ ФОКУС-ГРУП І ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю

ШКІЛЬНЕ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

1.1 Формат освітнього процесу

Формат шкільного навчання залежить від місця проживання учнів.

Діти, які проживають у Харківському регіоні навчаються онлайн. Учасники дослідження з Дніпропетровщини, Вінниччини та Київщини здебільшого навчаються на змішаному форматі (тиждень через тиждень, або декілька днів на тиждень онлайн і декілька днів офлайн). Лише в деяких випадках діти мають змогу навчатися офлайн, залежно від ситуації з наявністю сховищ у навчальному закладі.

В окремих випадках змішаного формату навчання графік залежить від ситуації і вирішується адміністрацією школи.

Діти, які проживають у Львівському та Чернівецькому регіонах переважно відвідують школу у звичайному режимі.

Формат навчання визначається безпековими факторами, наявністю бомбосховищ при школі, а також тим, наскільки укриття облаштовані до освітнього процесу.

Діти-учасники дослідження та їх батьки, які навчаються офлайн, часто звертали увагу на те, що при школах є сховища, проте вони не облаштовані для навчального процесу. Укриття використовуються як місце для очікування відбою під час повітряної тривоги.

Майже усі діти мають досвід навчання в онлайн-форматі, з часів Covid-19.

«Нам ще до Нового року пояснювала вчителька, що ми будемо навчатись офлайн 3 дні, тому що деякі учні з нашого класу почали погано писати контрольні, що їм батьки допомагають, але вони самі не можуть. І ми стали спочатку тільки контрольні писати у сховищі, а потім вже і повноцінно там займались 3 дні.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Дніпропетровська обл.

«По-перше, в нашу школу був прильот. Вона вже відремонтована, але ще дітей туди не запускають. Були безпечні простори, але теж їх всі відмінили, бо були прильоти. На даний час наш класний керівник знаходиться в другому регіоні. Бачитись з ними вона не може, тільки онлайн спілкується.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

«Ні, у школі були спеціальні графіки. Не було такого, щоб, наприклад, тиждень вони навчаються, тиждень – ні. Це було, скажімо так, хаотично. Коли потрібно було, вчителі повідомляли, що, наприклад, з такого по таке число буде онлайн-навчання – дітки виходили на онлайн-навчання. Потім повідомлялось, що вже виходимо на офлайн.»

Із ГІ з батьками, Вінницька обл.

Переважно вчителі під час дистанційного навчального процесу використовують декілька платформ. Серед них лідирують: Zoom, GoogleMeet, Classroom.

В окремих випадках вчителі поєднують декілька платформ для різних цілей: для проведення онлайн-уроків, домашніх завдань, оцінювання, контролю знань.

Серед інших платформ, які використовують у школах, - «Всеосвіта», «На урок», «Нові знання», «Human», «Kahoot».

Іноді в школах застосовують власні онлайн-платформи для освітнього процесу.

«Взагалі ці всі платформи у нас використовувались в різних цілях. Наприклад, «Zoom» у нас для зв'язку, тобто проведення уроку. «Всеосвіта», «На урок» - це тести, тобто домашні завдання. А «Нові знання» - ми прикріплюємо письмові домашні завдання, наприклад, фото зошита.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Київська обл.

«Ми заходимо через «Google Клас» і через «GoogleMeet». Через «Meet» набагато зручніше, тому що через нього може заходити одразу багато людей, і там набагато зручніше, ніж «Zoom». І в «Zoom» бувають найчастіше якісь збої, ніж у «GoogleMeet», якимось зручніше.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Вінницька обл.

«По-перше, це був гугл-диск з інформація від школи конкретно і в Zoom проходили. А на початку була певна спеціальна платформа від нашої школи, я не пам'ятаю як вона називалася, а потім перейшли на другий рік на гугл-драйв.»

Із ГІ з батьками, Львівська обл.

1.2 Тривалість навчання

Загальна кількість годин, яку діти в середньому витрачають на навчання, становить 6-8 годин на день або 30-40 годин на тиждень.

Діти молодшого шкільного віку витрачають на навчальний процес приблизно 4-5 годин на день на уроки і одну-дві години на виконання домашнього завдання.

Діти середнього шкільного віку перебувають у школі / на онлайн-уроках 5-7 годин, в середньому тривалість виконання домашніх завдань становить близько 2-х годин.

Діти середнього і старшого шкільного віку зазначали, що «шкільна зайнятість» залежить від кількості проєктів для самостійного опрацювання і складності домашніх завдань.

Найскладніша ситуація з тривалістю навчального процесу у дітей старшої школи. Вони перебувають у школі на онлайн-уроках в середньому від 5 до 7 годин на день, на виконання домашнього завдання витрачають 2-3 години. При цьому майже всі діти випускних класів мають додаткові заняття з репетиторами по предметам НМТ. В окремих випадках тривалість навчання може займати 10-12 годин на день.

Іноді діти роблять уроки у вихідні дні.

«У нас уроки були з 9-00 до 14-00, це 5 годин, і потім у мене завжди були тренування, я не робила уроки, і потім в неділю сідала і по 8 годин робила за весь тиждень домашні завдання.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Дніпропетровська обл.

«В день виходило десь годин 8-10, а у вихідні менше, тому десь 6 годин.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Харківська обл.

«Я намагався як можна менше робити, тобто робити ефективно, а не сидіти по декілька годин одне завдання робити, тому я десь години 2 максимум робив домашнє завдання і одну годину робив додатково. Тобто, у мене виходило що я до 18-00 сидів з додатковими і домашніми.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

«Мені здається що краще сказати, о котрій я лягала спати, аніж скільки годин я займалась. Зазвичай, я лягала спати о 00-00 або о 1-00. Якщо я дуже сильно втомилась, тоді о 0-00. Прокидалась десь о 7-30, щоб якось трошки привести себе до ладу. Потім починались о 8-00 онлайн уроки.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

«У мене на домашнє завдання десь 5 годин. Якщо деяких уроків не було, наприклад, історії чи фізкультури, то на них я робив деякі завдання.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Чернівецька обл.

1.3 Потреби дітей під час виконання домашнього завдання

Переважно діти виконують домашні завдання вдома.

В деяких випадках, діти, які відвідують цифрові освітні центри, виконують домашні завдання у цифровому навчальному просторі. Перевагами виконання домашніх завдань у навчальному центрі називають:(1) допомогу з боку фасилітаторів, (2) можливість знайти потрібну інформацію в інтернеті.

Діти середнього і старшого шкільного віку можуть виконувати домашнє завдання у школі, під час перерв, з друзями (в торгівельному центрі, вдома), у транспорті тощо.

Діти молодшого шкільного віку іноді виконують домашнє завдання в школі, у групі продовженого дня.

«Я роблю домашні завдання або в просторі «SavetheChildren», або вдома.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Дніпропетровська обл.

«Іноді буває таке, якщо дають який тест, який можна пройти у телефоні, я його проходжу по дорозі додому, в автобусі буває або я можу просто, коли беру з собою книжки або щось таке, можу піти, сісти на вулиці або зайти в якесь кафе і зробити там домашнє завдання, щоб приїхати додому вже відпочивати.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Дніпропетровська обл.

«До того, як з'явився Цифровий центр, робила вдома. А коли він з'явився, почала робити там, бо є можливість шукати інформацію в інтернеті.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Львівська обл.

«Ну, якщо в школі залишаються на продльонки, то там роблять, якщо ні, то вдома. Отже, як усі збираємось ввечері.»

Із ГІ з батьками, Вінницька обл.

«Зазвичай роблю вдома або в торгівельному центрі, який неподалік від школи. Там зручніше робити з друзями, там є інтернет і дружніша атмосфера.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Львівська обл.

Виконання домашніх завдань потребує уваги і підтримки з боку батьків, особливої підтримки потребують діти молодшого шкільного віку.

Найчастіше учні молодшої школи, за інформацією батьків, потребують допомоги у виконанні домашніх завдань: контролю, перевірки, розбиранню складних вправ (переважно з математики). Іноді домашні завдання «розбирають» усією сім'єю, з залученням старших братів та сестер. Батьки звертають увагу на те, що час, за який дитина має виконати домашнє завдання, вони мають повністю присвятити дитині.

Діти середнього і старшого шкільного віку переважно виконують домашні завдання самостійно або ж за допомогою вчителів, репетиторів, друзів, рідше батьків. Майже всі діти при виконанні домашніх завдань використовують ресурси інтернету, проте зазначають, що знайти потрібну інформацію не завжди легко: готові рішення не допомагають розібратися, як саме потрібно виконувати вправу.

«Звісно, він у домашнє завдання він робить вдома, а потребує допомоги. Він починає, мамо, я це не зрозумів, а поясни мені оце, а потім робить, приносить мені чорновик і я перевіряю домашнє завдання, чи правильно він його зробив, потім переписує на чистовик. Коли він робить домашні завдання, я прив'язана.»

Із ГІ з батьками, Чернівецька обл.

«Наприклад, вчитель не встиг пояснити матеріал, і ти його не розумієш. Тут є три варіанти: намагатися прочитати матеріал і самому зрозуміти, але це не завжди виходить; інтернет, але там в більшості випадків просто надаються відповіді, а ти не розумієш, чому це і яким чином отримана така відповідь; найбільш розповсюджений, який використовувала я - я просто писала вчителю з проханням пояснити матеріал, задачу, яку не зрозуміла, і багато вчителів або писали мені, або дзвонили, і ми навіть ввечері сиділи і розбирали матеріал.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Дніпропетровська обл.

«А я зустрічаю вчительку, вона каже, а він дві неділі вже нічого не здавав. Ух ти. От пішло-поїхало, починаєм за ті дві неділі, тягнуться по цим предметам, все тягнемо, все здаємо. Так що, ви знаєте, я тепер стараюся все заглянути і передивлятися.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

«Зазвичай я, але буває, якщо навіть я не справляюся з тим, то це підключаються всі, і друзі, і знайомі, і старші діти.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

Завеликий обсяг домашніх завдань призводить до емоційного вигоряння дітей, напруги у сімейних взаємовідносинах, погіршення стану здоров'я дітей.

Батьки і діти старшого шкільного віку звертають увагу на завелику кількість домашніх завдань, якісне виконання яких потребує неабияких часових, емоційних та інтелектуальних ресурсів. Така ситуація характерна для дітей з усіх громад, які брали участь у дослідженні.

Особливо напруженими є останні роки навчання в школі, коли діти нерідко припиняють виконувати шкільні домашні завдання (або виконують їх не в повному обсязі) задля того щоб зосередитися на підготовці до НМТ.

Оскільки виконання домашніх завдань нерідко потребує сторонньої допомоги, а також через завеликий обсяг по різних предметам, учні можуть відкладати їх виконання, що призводить до значних перевантажень у фінальний час їх здачі, наприкінці чверті, навчального року.

Діти, які навчаються на онлайн-форматі або змішаному форматі, звертають увагу на те, що кількість домашніх завдань є більшою, ніж коли вони навчалися офлайн.

Батьки погоджуються з тим, що одним з головних недоліків онлайн-формату є необхідність самостійного доопрацювання навчального матеріалу, що автоматично перетворює батьків на домашніх вчителів. Така ситуація потребує від батьків додаткових ресурсів, як часових, так і фінансових, і нерідко призводить до непорозумінь в родині.

Батьки дітей-випускників звертають увагу на те, що навчання забирає усі сили дитини, порушує режим відпочинку та навчання, що негативно впливає на стан здоров'я.

«Звичайно, вона ж не може все зрозуміти, я думаю що вона розуміє відсотків 25 зі всього, тому що вона відволікається. Виходить, що я знов до школи пішов. Я разом з нею проходжу ті уроки, я не був відмінником, але, якщо я піду на третій курс знов навчатись, то буду відмінником.»

Із ПІ з батьками, Харківська обл.

«Складно сказати – багато. З 8-00 до 15-00 – це тільки школа, і потім ще години дві, а потім я взагалі перестала домашнє завдання робити, тому що ти не встигаєш минуле зробити, нове вже скинули, а ти така – не буду взагалі нічого робити! Тому що я вже, якщо чесно, просто вигоріла, і вже не хотіла нічого робити, вже ніяких емоцій не було.»

Із ФПІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

1.4 Оцінка ефективності шкільного навчання

Ефективність освітнього процесу залежить від формату, в якому відбувається навчальний процес. Здебільшого батьки вважають дистанційний формат не ефективним з точки зору якості навчання.

Батьки погоджуються з тим, що навчальний процес в дистанційному форматі потребує додаткових зусиль як від вчителів, так і від учнів. Від вчителів дистанційна форма навчання потребує особливих знань і навичок, а також уміння утримувати увагу дітей перед екранами моніторів.

Ефективними, з точки зору батьків і дітей, є використання у дистанційному форматі

інтерактивних завдань, анімованих презентацій, тестів та вікторин. Не ефективним вважається традиційний лекційний формат викладання навчального матеріалу.

Під час дистанційного формату навчання менше уваги приділяється «не основним» навчальним дисциплінам, наприклад, фізкультурі, мистецтву тощо. Це пов'язано з тим, що вчителі змушені фокусувати увагу на дисциплінах, які потребують додаткових роз'яснень, у межах доступного часу для взаємодії з дітьми. Ситуацію погіршують відключення електроенергії, відсутність інтернет-зв'язку та повітряні тривоги.

Під час дистанційного формату навчання діти позбавлені конкурентного середовища, не можуть спостерігати за досягненнями інших учнів, що впливає на зниження мотивації до навчання.

У свою чергу вчителям важко проконтролювати рівень знань дітей та повноцінно їх оцінити.

Батьки, діти яких наразі продовжують відвідувати школу, не виказують суттєвих змін в ефективності навчання і оцінюють ефективність навчання за десятибальною шкалою у середньому на 8-10 балів і частіше схильні апелювати до «суб'єктивних» причин зниження ефективності, як то неухважність, лінь, відсутність мотивації у дітей.

«Свого особистого онука, я скажу, що, звичайно, воно знизилося. У всіх напрямках, скажемо так, тому що це і спілкування, от у них по розкладу, вони двічі на тиждень збиралися в кімнатах безпеки, в них проходили уроки, тобто, 3 дні вони займалися в онлайн. Їм не вистачало спілкування, не вистачало, тому що вчитель пояснює, скажемо, ну от, вибачте мене, будь ласка, комп'ютери - все це дуже гарно, але дошка, крейда і ганчірка не замінить нічого: якщо вони не побачать, як в стовпчик множити треба, і вчитель до кожного не підійде, не покаже... Звичайно, бачу, що погіршилося, да.»

Із ПІ з батьками, Харківська обл.

«Ми вчилися, якраз у першому класі розпочалося дистанційне навчання. Якщо дитина навчається повністю вдома, то це взагалі по-іншому. Дитина маму ніколи не буде сприймати як вчителя, тому й ставлення до навчання не настільки серйозне. А коли в класі, то звичайно є якась здорова конкуренція, якась мотивація, то, звичайно, що мусить бути офлайн навчання.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

«... Менший якийсь так теж прийшов і сказав, що через ту тривогу в них не було фізкультури., бо вчитель каже, звісно, якщо вона одна веде всі предмети, то зрозуміло, що пострибають вони вдома. А математику і письмо вони вдома так і не зроблять. Вона, звісно, вирішила, що через тривогу вона забере фізкультуру, основні предмети оставить. Ну, прийшов, образився. Через тих всіх не було фізкультури.»

Із ПІ з батьками, Київська обл.

«Взагалі мало що, але найбільший плюс те, що уроки менше тривають, ніж в офлайн режимі, але на рівень завантаження це не розповсюджується, домашніх завдань стає навпаки набагато більше.»

Із ФПІ з дітьми середнього шкільного віку, Дніпропетровська обл.

«Я можу тільки всіх підтримати і сказати, що так, і тривоги заважають, і я як людина, яка з самої початкової школи, в мене проблеми з концентрацією, мені по-

трібно увагу свою на всіх розсіяти, і коли це планшет або ноутбук, і коли я сиджу на онлайн-форматі якомусь, мені це більш важко. І ще я можу додати, казали, що хоч уроки там по 30 хвилин, а не по 45, як було це в офлайн-форматі, але вчителі більш багато домашнього завдання задають, потім і очі болять, і ти більше втомлюєшся.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Дніпропетровська обл.

«А зі старшим - вони вже не хочуть. Вони вже зрозуміли, що дистанційне навчання — це дуже круто. Що хочеш, то і робиш. Ні, воно не погано, коли там десь період невеликий. Але так, я б сказала, це складно, це дуже важко. Вони просто хтось «забиває» на це все. Нічого не хочуть вчити.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

Ефективність шкільного навчання залежить від організації навчального процесу з боку вчителів, а також від їх особистих, професійних якостей.

Батьки зазначають, що ефективність шкільного процесу багато в чому залежить від вчителів.

На думку учасників дослідження, українські вчителі спроможні організувати ефективний навчальний процес як в онлайн, такі в офлайн форматах, вміло використовуючи наявні ресурси, мотивуючі дітей до навчання.

Проте така залежність від особистості вчителя ставить дітей в нерівні умови, і саме через «не любов» до вчителя, конфліктні ситуації з ним діти втрачають інтерес до предмету, або до навчання в цілому.

Батьки зауважують, що деякі вчителі не достатньо пояснюють матеріал, проте вимагають високого рівня знань від дітей, що також не сприяє ефективності освітнього процесу.

«Ну, якщо так, то мені здається, що на сьогоднішній день, якщо брати з моїм навчанням, то мені здається, що не сильно ефективно, тобто вчителі не сильно зацікавлені у результатах, отак ось так би сказати. Тобто уроки давалися, теми не проходилися, ну, були такі випадки, да, наприклад, що там тема не була опрацьована, тобто, або дана просто не вчителям, а опрацьована так, щоб самостійно опрацьована.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

Засвоєння навчального матеріалу ускладнюються через психоемоційний стан дітей, батьків, вчителів.

Батьки зазначають, що у сучасних умовах діти не вмотивовані отримувати знання, швидко забувають, втрачають інтерес, не самостійні.

Особливо гостро питання якості засвоєння навчального матеріалу стоїть під час навчання у дистанційному форматі в регіонах, близьких до військових дій через постійні обстріли.

Батьки відзначають, що на якість навчання впливає також психоемоційний стан вчителів, які мають працювати у стресових умовах.

У багатьох родинах ситуація ускладнюється тим, що батько перебуває на фронті, і мати вимушена виховувати дітей самостійно.

І діти, і батьки звертають увагу на те, що діти відволікаються, займаються іншими справами, пропускають онлайн-уроки і складно сприймають інформацію через екрани гаджетів.

Діти, що брали участь у дослідженні, відзначали, що почуваються самотньо, коли навчаються онлайн.

«За цієї ситуації у багатьох людей дійсно немає цього ресурсу, власних сил... У нас, слава Богу, тут спокійно, я не маю, чим грішити, а якщо люди, живуть ближче, то там цілу ніч в укритті, потім іти на роботу, і навіть проводити час ефективно дітям в школі, на роботі, то, звичайно, не порівняєш. Ресурс. Я більше тут за те, що дорослим не вистачає, а діти зчитують – діти завжди дзеркальне відображення.»

Із ПІ з батьками, Чернівецька обл.

Повітряні тривоги переривають навчальний процес і унеможливають його системність і послідовність.

В регіонах, де діти відвідують школу і змушені спускатися у бомбосховища під час повітряних тривог, багато часу витрачається не на навчання, а на очікування відбою.

Нерідкі випадки, коли діти проводять у підвалах по 4-5 годин, без можливості продовження навчального процесу, оскільки сховища не пристосовані до навчання.

В результаті діти отримують «переривчатий» освітній процес і постійно змушені пристосовуватися до нових умов і викликів.

Батьки відзначають, що перебування у підвалах негативно впливає на стан здоров'я дітей, сприяє розповсюдженню вірусних інфекцій.

«Того, що коли сирена, треба спускатись у підвал, і там сидіти довго, можна по 5 годин сидіти.»

Із ФПІ з дітьми середнього шкільного віку, Дніпропетровська обл.

«Ну, звичайно, ситуація в країні. Це да, ці спуски. І як кажеш, воно за собою і тягне. Оці спуски в підвал. І діти хворіють. Вони разом сидять, який би підвал не був, це все одно сирість, це все одно скупчення, це все одно велика кількість дітей.»

Із ПІ з батьками, Київська обл.

«Рване навчання, походи до сховища це, мабуть, найбільш демотивуючий фактор наразі. Тому, що якщо вони переходять по сховище, вони там просто сидять, поки не буде відбій, а вони не можуть покинути бомбосховище без дозволу.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

Частина батьків вважають освітню програму складною і перевантаженою, що впливає на якість засвоєння навчального матеріалу.

Деякі батьки вважають за потрібне скоротити кількість уроків, спростити навчальну програму, зменшити кількість проєктів, призначених для самостійного опрацювання.

Учасники дослідження зазначають, що освітня програма містить матеріали, які не мають відношення до реального життя і є зайвими, через що діти втрачають зацікавленість і мотивацію.

Батьків також обурює, що завдання, які виносяться на НМТ, не входять до шкільної програми.

«Забагато інформації, дуже насичена програма. На уроках вчителі не встигають цю програму вчитати, відповідно дається на самовивчення, діти це не опрацюють. Я б скоротила кількість уроків і програму.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

«Ще мінусом є те, що є теми, наприклад, яких нема у шкільній програмі, а вони виносять їх. Тож я не розумію, навіщо це робиться. Розумієте, якщо їх нема, то виходить, що дитина, яка хоче скласти на хороший бал, без репетитора не складе. Якщо, наприклад, математику брати – ви не вивчите самостійно. Ми шукали вчителів, які на матфаці викладають, і не кожен казав, що може це пояснити моїй дитині, тому що це вища математика, знаєте. А на НМТ вони виносять теж питання цікаві. Знаєте, така ситуація в країні, і нашим дітям виносять завдання, яких нема у шкільній програмі. Я не знаю, який треба мати рівень знань, щоб дитина самостійно це опрацювала.»

Із ПІ з батьками, Чернівецька обл.

На ефективність шкільного навчання впливають зниження вимог до дітей, доступність готових рішень, вседозволеність.

Іноді батьки зауважували, що діти не вмотивовані до навчання через те, що за будь-яких навчальних успіхів будуть переведені у наступний клас.

Окремою проблемою, на думку батьків, є доступність інформації, якою діти користуються при виконанні самостійних завдань, перетворюючи навчання у copy-paste процес.

Також батьки зауважують, що діти не відчувають відповідальності за власні дії, не відчувають цінності освіти, у тому числі через приклади успішних влогерів.

«Проблема не тільки моїх дітей, а й всього покоління полягає в тому, що діти не мають мотивації і, завдяки вседозволеності, вони навіть не відчувають повної відповідальності на них, що їм потрібно вчитися, це не для вчителя, не для батьків. Оце найбільша перешкода - діти не мають бажання вчитися. Також у них дуже багато інформації, яку вони отримують з тік-току, ютубу, від блогерів.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

Більшість батьків переконані в тому, що задля того, щоб якість шкільного навчання була вищою, діти потребують додаткових занять.

Деякі батьки зазначають, що задля того щоб дитина добре вчилася, вона потребує супроводу і допомоги з деяких предметів, частіше, з математики, мов.

1.5 Стимули та перешкоди освітнього процесу у школі

Головними стимулами ефективного навчання в школі в офлайн-форматі з точки зору дітей і батьків є комунікація: як з однолітками, так і з вчителями.

Майже всі учасники фокусованих групових інтерв'ю відзначали, що в школі їм подобається спілкуватися з друзями (проводити час на перервах, у їдальні, під час позашкільних заходів), а також подобається на уроках у вчителів, які вміють цікаво викласти

матеріал і з повагою ставляться до учнів.

Важливо відзначити, що для дітей дуже важливим є вміння вчителів спілкуватися з дітьми на рівних, справедливо оцінювати знання та не виокремлювати у класі «любимчиків».

Значимою перевагою сучасної школи батьки вважають наявність у школі психологічної підтримки і психоедукації, яка сприяє зменшенню булінгу.

Проте конфліктні ситуації з однолітками та вчителями входять у перелік найчастіше задуваних проблемних питань під час шкільного навчання серед опитаних дітей.

«Проводити час з однокласниками. Це більш за все подобається.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Харківська обл.

«...Фізкультура теж класна була, ми грали класами у волейбол. Саме більше було класно, коли ми готувались до якогось свята і нам треба було щось підготувати. Ми зустрічались класом, нас звільняли від уроків. Зараз, в цей час у нас з'явилась новий директор, мені дуже подобалось з нею ходити, пити чай або каву. Вона така класна дуже людина.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

«Є вчителі, в яких є любимчики, а є вчителі, в яких нема. Він каже: «Я тягну руку, я знаю, мене не питають, питають там другу дівчинку». І він потім каже, що не буде більше на цьому уроці щось робити. Все. І на цьому в кінець»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

«Великий плюс, коли є, ще раз наголошую, психологи. Коли оці всі різні з ними проводяться квести. Оці всі форми гри, мені здається, це зближає сам колектив. І не так, можливо, цей булінг прогресує.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

«Мені не подобається, коли у нас клас на фізкультурі щось вичудив, то у нас там друга вчителька з фізкультури підходить, а вона така дуже сувора, вона може сварити і кричати на весь підвал. А ще мені не подобається те, що у мене є однокласниками такі два хлопці, які мене ображають, мені це не подобається. Я їм вже про це казала багато разів, вони все одно продовжують.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Дніпропетровська обл.

Підвищують цікавість до навчання застосування учителями сучасних методів навчання і комфортні умови для навчання.

Учні середнього та старшого шкільного віку відзначають велику цікавість до уроків, на яких учителі використовують ігрові форми навчання, проводять експерименти, практичні заняття, використовують інтерактивні дошки, вікторини, квести тощо.

Деякі діти-учасники дослідження з великим задоволенням ділилися досвідом уроків на свіжому повітрі, які проводяться в окремих школах. Проте, на жаль, така практика є скоріше виключенням, ніж правилом у сучасній школі.

Батьки також зазначають любов дітей до рухливих видів активності, наприклад, ви-

соко цінують руханки, які я складовою НУШ.

Для дітей важливо навчатися в комфортних умовах, наприклад, коли спортивні заняття відбуваються у відремонтованому та обладнаному спортивному залі, наявність зон відпочинку під час перерв.

«Дуже рідко, але були всілякі експерименти на будь-яких уроках. Навіть на українській мові у нас були такі, словесні експерименти, на фізкультурі ми теж придумували собі експерименти самі. А взагалі, вся ця атмосфера, все це, цього вже ніколи не буде, скажімо так. Від цього навіть сумно, що цього не буде»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

«Я хочу додати про історика, що він розповідав події не на власному досвіді, скажемо так, а наприклад, він давав ролі кожному з учнів, і розповідав, що, наприклад, Діана – Володимир Великий, а ти будеш його помічником чи ще щось. І ми от так от грали. «Як би ти вчинив в цій ситуації? А от Володимир Великий так зробив». Він контактував дуже з нами і ніколи не давав сумувати на уроці. Завжди він проявляв увагу.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

«Якщо це цікаво, руханки дуже люблять, зараз же НУШ, вони всі з руханками задалегідь. Якщо це руханка, вони мають відпочинок 5 хвилин, в залежності від часу, розумієте, там ті 2 хвилини, якщо витягнути з загального обсягу уроку, нічого не змінять, але діти перемикають свою увагу, встають із за столів і вже у них продуктивність збільшується на багато разів.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

«Буває в школі щось таке веселе або на уроках нам вчителі дозволяють грати, наприклад. Якось на уроках ми грали в «Мафію.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Київська обл.

«От вчителька інформатики, Вероніка Олександрівна, вона молода, вона з нами на одному сленгу розмовляла, ми до неї дуже класно ставились. І в онлайн навчанні є також плюси. В нас почали відкриватися такі укриття, раніше їх не було, в плані, в нас простори, якісь ігри інноваційні, всякі піски привозять, нові комп'ютери в школі дають.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

«І ще мені подобається внутрішній дворик. Нам поставили туди шезлонги – і ми могли виходити собі, лежати й відпочивати на перервах.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Львівська обл.

Дистанційний формат приваблює більшими можливостями для ергономічного використання часу, безпечністю навчального процесу та підтримкою з боку учителів.

Незважаючи на складні умови дистанційного навчання, батьки згодні з тим, що освітній процес відбувається і є системним навіть за часи війни.

Важливим чинником переваги онлайн-навчання у прикордонних зонах виступає фактор безпеки (найчастіше притаманне мешканцям громад Харківського регіону).

Перевагою дистанційного формату навчання батьки вважають доступність і готовність вчителів надати допомогу у виконанні домашніх завдань, роз'яснити складний матеріал за потреби.

Дітей дистанційний формат приваблює можливістю менше часу витратити на довготривале перебування у школі, застосування інноваційних підходів у навчанні, більше часу на сон та розваги.

Дистанційний формат навчання розглядається як більш привабливий для випускників, оскільки таким чином учні отримують більше часу на підготовку до іспитів.

«Під час дистанційного можна більше зробити на перервах, між уроками. Коли наприклад, Classroom, то щось можна зробити у там й інше домашнє виконати. А коли очне навчання, то треба сидіти півдня в школі, потім я йду на тренування і приїжджаю додому тільки о сьомій вечора. Тому, коли очне навчання, я допізна роблю домашнє. А коли дистанційне – можна і під час навчального процесу з усім впоратись.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Чернівецька обл.

«Онлайн можна на якомусь уроці замість того, щоб сидіти за партою, можна лягти і полежати.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Київська обл.

Програма Нової української школи (НУШ) вважається більш корисною та ефективною з точки зору загального розвитку дітей.

Деякі батьки-учасники дослідження зазначали, що програма НУШ має переваги через те, що в ній велика увага приділяється загальному розвитку дітей та рухливій активності.

Серед недоліків програми батьки виділяли незрозумілість оцінювання навчальних успіхів.

«Взагалі, ця програма, яка є - це нова українська школа, мені особисто дуже подобається. Мені подобається те, що у цій програмі велика увага приділяється загальному розвитку дітей... Тобто вивчається навколишнє середовище, вивчається суспільство, вивчається поведінка, як поводитись, як не поводитись, вивчаються конфлікти, вивчаються стосунки, тобто не тільки математика, і читання, і письмо, а багато уваги приділяється розвитку. Це мені дуже подобається сучасному навчанні.»

Із ГІ з батьками, Вінницька обл.

«Ще мені не подобається, що початкова школа, НУШ, у нас немає оцінок. І я не розумію, на якому рівні він завершив навчання. Нам не пояснили, вислали свідоцтво досягнень з цими галочками, а на якому рівні, що мені підтягти за літо, я так і не зрозуміла.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

Головною перешкодою освітнього процесу є війна та її наслідки: руйнування навчальних закладів, відсутність обладнаних бомбосховищ, перебої з електропостачанням, інтернет-зв'язком, повітряні тривоги.

Такі перешкоди найчастіше називали діти і батьки, які наразі проживають у прикордонних регіонах.

Іноді в родинях виникають проблемні ситуації, пов'язані з облаштуванням окремого місця для навчання для двох або більше дітей. Не у кожній родині є можливість надати таке місце кожній дитині з достатньою кількістю технічних засобів.

«Так, відключення, тому що вони перешкоджають, якості освіти немає, плюс ще повітряна тривога, вони зупиняють навчальний процес, навіть дистанційний навчальний процес. Тому тільки на «школа-онлайн» є там посилання, вони направляють, діти ознайомлюються з матеріалами. Але хто самостійно хоче ознайомлюватись?»

Із ГІ з батьками, Дніпропетровська обл.

«А є такі діти, які пішли в перший клас. У них немає шкільних моментів нема цього першого дзвоника, вони цього нічого не бачили, може депресія в когось бути, їм хочеться спілкування, але на жаль, сильні обстріли, куди ходити до школи, якщо такого бомбосховища гарного немає, ніхто дітей не пустив.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

«Я скажу вам, мені більше це не подобається, ніж подобається. Виходить, треба, щоб і я був, я як учитель в неї, тому що я контролюю, В цьому році у мене і синочок до першого класу йде, виходить, що двоє дітей будуть навчатись онлайн. В мене в даний момент не має зараз можливості їх розсадити, я-то розсаджу їх по різних кімнатах. Просто так виходить, що мені треба і там сидіти, дивитись за дитиною, щоб вона сиділа і займалася, і в другу кімнату мені потрібно ходити, теж дивитись. Виходить так, що я працюю вчителем, вчитель у себе там, а я працюю, допомагаю учителю, щоб діти щось зрозуміли мої.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

Батьки, чиї діти навчаються у тилкових регіонах і відвідують школу, частіше вказували на те, що наразі немає перешкод у навчанні, і на ефективність навчання впливають суто суб'єктивні фактори: відсутність мотивації, проблеми з відповідальністю, брак навичок самостійної роботи.

Серед інших перешкод у навчанні учасники дослідження називали: проблеми з підручниками, великі класи за кількістю дітей, відсутність ремонту у школах, потреба у технічному оснащенні шкіл.

Батьки дітей з ООП зазначали, що загальноосвітні школи не пристосовані до інклюзивної освіти, оскільки діти без ООП не підготовлені до прийняття у колектив дітей з особливими потребами.

«От нема заохочень до того, щоб вчитися. Заохочення якое, скажімо так, до того, що це тобі далі треба буде, нема. І от зараз він сьомий клас, і я його питаю, кажу, як ти після дев'ятого кудись підеш? А він спочатку якое віднікувався. А от вчора в мене прямо така фраза була: «Я після дев'ятого смотаюсь звідси подальше, щоб мене не бачили.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

«Наприклад, якщо задають з української літератури щось прочитати, а книжки немає, і треба знайти електронний підручник, щоб прочитати, а він відволікається, тому треба стояти над головою, щоб був відкритий саме цей підручник і він його читав. Бо якщо ти відволікаєшся, наприклад, на кухні, а він вже читає щось в інтернеті

або ютуб. Тобто відсутність книжок, і вони посилаються, що заходьте в електронний підручник і там читайте. По-перше, це відволікання, а по-друге, це навантаження на очі, адже повинні бути паперові підручники, а чому паперових підручників нема, оце питання.»

Із ГІ з батьками, Чернівецька обл.

«Я даже бачу по нашому, тому що наші загальноосвітні школи не пристосовані до інклюзивної освіти. Вони-то пристосовані є фінансування, є педагоги, діти наші не пристосовані до таких дітей.»

Із ГІ з батьками, Вінницька обл.

ПОЗАШКІЛЬНЕ НАВЧАННЯ

2.1 Потреби дітей у позашкільному навчанні

Всі діти зазначили, що в цілому їм подобається навчатись новому. Вони вчаться новому з задоволенням у тому випадку, якщо їм цікава тема, яку вони вивчають, якщо викладач може зацікавити, навести приклади, показати досліди, продемонструвати якісь матеріали тощо. Дітям цікаво навчатись, якщо ця інформація корисна, практична, може знадобитися у майбутньому, принести певну користь, вигоду.

Не подобається навчатись, коли матеріал нудний, важкий чи нецікаво подається вчителем або вважається учнями непотрібним та некорисним.

«Дійсно, навчатись чомусь новому – це завжди цікаво, але якщо тебе зацікавили і розповідають доступно для тебе мовою.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

Серед сфер інтересів, які дітям подобається вивчати, називались такі шкільні предмети, як біологія, історія, географія, хімія, математика, англійська, німецька мови, малювання. Крім цього дітей цікавлять музичне мистецтво, театр, інженерна справа (робота пристроїв, автомобілів), соціологія, психологія, маркетинг, дизайн, планування, вивчення мов програмування, робототехніка тощо.

«Я вважаю, що навчання допомагає набувати нових знань, розширює розуміння того, що нас оточує, навколишнього світу, воно знадобиться нам в житті, щоб ми використали це. Воно може розширити горизонти в багатьох певних галузях, в яких ми навчаємось, зацікавленість, щоб виконувати завдання, проекти. Воно має підвищувати самооцінку, засновану на будь-яких досягненнях в тій чи іншій сфері.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

Серед навичок, яким потрібно навчати сучасних дітей, респонденти називали як **hardskills**, так і **softskills**, а також **digitalskills**.

Серед **softskills** найчастіше були названі комунікативні навички (спілкування з іншими людьми (однолітками та дорослими), вміння знайомитися, слухати), зазначалась важливість бути самостійними, організованими, вміти планувати, аналізувати, брати особисту відповідальність, розвивати лідерські якості, вміти працювати в команді, доводити свою думку, вести переговорний процес, вміти виходити з зони комфорту, перебо-

рювати свої страхи, постояти за себе, контролювати свої емоції, а також адаптивність, тайм-менеджмент, соціалізація, критичне мислення.

Не вистачає дітям знань етикету, гарних манер та правил поведінки, а також правил особистої гігієни. Батьки зазначали, що дітям часто не вистачає людяності та толерантності, щоб запобігати булінгу. Важливо розвивати в дітях креативність та фантазію, мислення та пам'ять. Окрім цього діти мають вчитись стресостійкості, психологічній самодопомозі та володіти базовими знаннями психології. Важливо також розвивати в дітях патріотизм. Для старших класів вкрай важливими є знання про сімейні стосунки та статеve виховання.

Серед **hardskills** найважливішою навичкою, якої бракує школярам, стала фінансова грамотність. У це поняття респонденти вкладали вміння заробляти, розподіляти фінанси, витратити, зберегти, інвестувати тощо.

Досить часто бракує опитаним побутових навичок (готувати їжу, прибирати, сплачувати комунальні послуги тощо).

Крім цього досить важливими навичками, на думку опитаних, є знання іноземних мов, особливо англійської, та знання законів. Важливими є медичні знання та перша медична допомога, а також знання про те, як діяти в надзвичайних ситуаціях, навички виживання в складних умовах, самозахист та самооборона. Деякі респонденти зазначили, що їм не вистачає знань з соціології, вміння говорити на камеру та рахувати в умі, творчих навичок та знань про здоровий спосіб життя. У молодшій школі, на думку батьків, дітям дають недостатньо читання та письма. Серед важливих навичок також були названі підприємництво, маркетинг, розвиток громадянського суспільства, правила дорожнього руху та фізичне виховання.

Досить часто називались **digitalskills**, - від найпростішої комп'ютерної грамотності (вміння працювати з комп'ютером чи телефоном, володіння різними програмами) та вміння шукати інформацію в інтернеті до ІТ-навичок, знання мов програмування, 3D-дизайну, штучного інтелекту, особливостей роботи з соціальними мережами тощо. Батьки вважають вкрай важливим давати дітям більше знань з кібербезпеки.

«Мені здається, що було б чимось гарним на майбутнє для всіх, для людства – це зробити в школі програму курсу по психології, тому що багато хто не розуміє, як справлятися зі своїми емоціями, негативом, як цьому протидіяти, тим паче в наш час, от, наприклад, війна, діти теж багато розгублюються, не розуміють, що їм робити, яке їх призначення в житті, у деяких батьків немає грошей на психологів та інших. А так, якщо зробити курс освіти з психології, це можна вивчати на базовому рівні.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Дніпропетровська обл.

«Найважливіша навичка – це навичка комунікації з людьми, тому що треба знайти до кожного свій підхід, нові знайомства, комунікація з кимось, можна знайти собі більш швидко роботу через знайомства або отримати щось через знайомства.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Київська обл.

Розмірковуючи над тим, яких навичок не дає дітям школа, досить часто батьки зазначали, що **діти не розуміють, як отримані у школі знання та навички дотичні до реального життя**, тому діти втрачають мотивацію до навчання, вважаючи, що отримані знання їм не потрібні.

«Найголовніше, чого не дає школа це розуміння, навіщо ці знання, потрібні. Тобто діти, жаліються дуже часто, це майже основна їх скарга, що вони не розуміють, навіщо вони вчать біологію, навіщо навчать хімію, навіщо навчать там якісь обчислення периметрів. Тобто дітям незрозуміло як це можна застосувати. І це велика проблема, тому що ну ми для них як батьки не завжди є авторитетами в тому, що ми кажемо ось треба потрібно вчити щось. Для них це не відповідь. Вони можуть покивати, погодитись, але це буде так якось.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

Усі батьки одноставно погоджуються з тим, що позашкільна освіта для дітей є вкрай важливою.

Батьки бачать у позашкільній освіті наступні можливості:

- додатковий розвиток дитини, отримання нових знань та навичок чи поглибленого вивчення тих, які діти вже мають;
- адаптація дітей до соціуму (на позашкільних заняттях діти мають можливість спілкуватись з іншими дітьми, заводити нові знайомства та друзів);
- проведення вільного часу з користю;
- розвиток відповідальності та дисциплінованості;
- психологічне розвантаження дітей (особливо це стосується творчих занять та гуртків);
- фізичний розвиток дітей (спортивні заняття, танці тощо);
- закрити «прогалини» шкільного навчання, отримати знання та навички, яких у школі дають недостатньо;
- можливість дітям краще пізнати себе, розкрити свої здібності та таланти, визначитись з майбутньою професією.

«Позашкільна освіта звичайно, була дуже цікава, якщо б вона перекривала саме ті ділянки, які не покриває школа, а таких ділянок можна насправді знайти чимало.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

«Оскільки в школі люди збираються в один клас не завдяки твоїм інтересам та спільності, а просто чисто ситуативно. Ти маєш цей колектив і ти можеш не знайти в ньому друзів. А якщо ти йдеш в групу за інтересами, там чи комп'ютери чи робототехніка, чи там робити щось з лего, то ти зустрічаєш нових людей. І у вас стають дуже дружні стосунки.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

«У наш час вкрай необхідно, тому що діти цілком поглиблені в соцмережі, в гаджетах, і вони так скажу, прямолінійно, вони тупіють від цього, вони втрачають, взагалі, зв'язок з цим світом, то хотілося б, звичайно, щоб вони по максимуму були задіяні в позашкільній діяльності.»

Із ПІ з батьками, Чернівецька обл.

Думки батьків стосовно того, **чи зацікавлені діти в позашкільному навчанні** розділись. Частина батьків зазначила, що діти ходять на заняття з задоволенням, і їм

дуже цікаво відвідувати позашкільні заняття. Інші батьки зазначили, що спершу їм доводиться **пояснювати** дітям, навіщо їм це потрібно, яку користь вони отримують від цих занять. Часто батьки казали, що дітей потрібно спочатку **зацікавити**, бо діти не будуть відвідувати заняття, які їм не цікаві.

«Ми намагалися, але доньці не сподобалося. Ми пробували ходити на карате, їй не сподобалося. Я пробувала записати її на танці, але вона не захотіла. Також пропонувала малювання, вона любить малювати, але вона не захотіла ходити на гурток. Єдине, що наразі нам підходить - це "SavetheChildren", їй дуже подобається, тому що там всібічні варіанти, чим саме займатися: ліпити, дивитись мультики, малювати. Дитині більше подобається різне, а не в одному напрямку.»

Із ПІ з батьками, Чернівецька обл.

Інтереси у дітей досить різноманітні. Найбільше їх цікавить спорт (баскетбол, футбол, волейбол, шахи, легка атлетика, біг, кудо, карате), комп'ютерні ігри, серіали, малювання, читання, музика, гра на музичних інструментах, спів, танці, рукоділля (плетіння з бісеру, збирання фігурок з дерева, алмазна мозаїка), англійська, іспанська, українська мови, робототехніка, авіамоделювання, монтування відео, маркетинг, соціологічні дослідження, програмування, психологія, економіка, історія, дизайн, оформлення веб-сторінок, візаж, кріптолуджі. Подобаються дітям подорожі, катання на велосипеді чи самокаті та рибалка.

Розповідаючи про **позашкільні заняття, які діти відвідують / відвідували раніше**, респонденти називали різні спортивні заняття: футбол, волейбол, плавання, легка атлетика, акробатика, повітряна гімнастика, художня гімнастика, ММА, бокс, дзюдо, карате, вільна боротьба, батути, велоспорт, теніс, шахи. Часто називались різні творчі гуртки та майстер класи: малювання, ліплення, орігамі, петриківський розпис, декоративно-прикладне мистецтво, гончарство, теслярство, деревообробка, танці, музична школа (вокал, хор, фортепіано, гітара, бандура, труба), дизайн одягу, в'язання, театральні студії, циркова студія, курси стендапу. Були також названі курси з програмування, 3D-дизайну, графічного дизайну, геймдизайну, «Minekraft», «Roblox», робототехніки, ракетомоделювання, мов програмування, цифрових технологій, математики, логіки, машино-транспортного будівництва (виготовлення моделей автомобілів з картону з мотором), автотрасового моделювання.

Найпопулярнішим напрямком позашкільної освіти є англійська мова. Відвідували діти курси з фінансової грамотності, кулінарний гурток, курси з психології, заняття для дошкільнят, журналістику, нейрогімнастику. Також діти відвідують цифровий центр освіти «SavetheChildren» та дитячий простір «UNICEF».

«Ну по перше на досвіді своєї дитини. Вона багато років займалася на курсах психології. Це було додатково, де вони навчалися навичкам комунікації спілкування. Це були різні рівні те вони вивчали, у них був курс креативу, коли з ними працювала викладач і вони пропрацьовували. Вони брали, наприклад, ручку і придумували, як можна більше варіантів є використання, де її можна. Це креатив. Далі у них був курс психології тієї самої де вони вивчали там якісь навички, де вони вивчали особистість, вони вивчали риси характеру, вони вивчали темперамент, вони вивчали вплоть до того, що таке трикутник Карпмана. Це було дуже цікаво, або якісь сімейні сценарії. Також у них був курс лідерства.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

Розповідаючи про те, чим вони хотіли б займатись, найчастіше діти називали

різні творчі заняття: гра та гітарі, фортепіано, танці, малювання, дизайн, пап`є маше, плетіння браслетів, орігамі, письменницька справа, театральне мистецтво, фотографування, флористика. Часто також діти називали вивчення іноземних мов: англійська, іспанська, французька. Крім цього були названі більш професійні заняття, такі як курси з SMM, UI/UX дизайну, розробка сайтів, графічний дизайн, програмування, спеціалізовані програми для обробки фото та відео, поглиблена інформатика та комп`ютерна грамотність. Також називались кулінарія та катання на лижах.

Серед позашкільних занять, на які батьки хотіли б віддати своїх дітей, найчастіше згадувалися спортивні заняття.

Батьки бачать необхідність у **фізичному розвитку своїх дітей**, через те що діти ведуть малорухливий спосіб життя, особливо у тих регіонах, де діти мають дистанційне навчання у школі. Серед напрямків спортивних занять батьки називали футбол, гімнастику, легку атлетику, кікбоксинг, плавання, шахи, настільний теніс.

Батьки висловлюють бажання розвивати **креативність, творчість та дрібну моторику** своїх дітей. Часто називались творчі гуртки: вокал, акторська майстерність, малювання, ліплення, танці (бальні, спортивні), музична школа, рукоділля, різьба по дереву, фотографування тощо.

На думку учасників дослідження, у сучасному світі вкрай важливо розвивати у дітей різні **ІТ-напрямки:** інформатика, графічний дизайн, 3D-дизайн, робототехніка, дрони, а також кібербезпека, геймдев, ведення соціальних мереж тощо.

Батьки вважають потрібними напрямками позашкільної освіти **англійську**, українську мови та математику, адже шкільних знань з цих предметів, як вбачається, недостатньо.

Батьки дівчат вважають корисними для них курси зі стилістики, колористики, візажу, а батьки хлопців згадували про конструювання, моделювання та електротехніку. Сім'ї, в яких є дошкільнята, звертали увагу на потреби в дошкільній освіті. Велика потреба є в заняттях з логопедом. Серед іншого були названі кулінарний гурток та заняття з арт-терапії.

«Я вважаю, що тут 2 напрямки - це загальний фізичний розвиток, наприклад, тренування, секції, а саме: легка атлетика, плавання, будь-який спорт, рух, активність. А друге - це навчатися, у сенсі інформатики. Тобто добирати те, що в школі недостатньо, тобто вивчати курси програмування, робототехніка, створення комп'ютерних ігор, саме в цьому напрямку рухатись.»

Із ГІ з батьками, Вінницька обл.

В цілому батьки вважають за потрібне при виборі напрямків позашкільного навчання **виходити з нахилів та здібностей** дитини, а також враховувати її **бажання та інтереси**. Було зауважено, що вмотивованість дитини дуже залежить від майстерності вчителя. Була виявлена потреба у офлайн-курсах, тому що такий формат вбачається більш результативним.

«Кожній дитині підходить щось своє. Тобто не можна сказати, що комусь абсолютно всі гуртки є хорошими. Якщо дитина відвідує іноземні мови - це добре, якщо це її бажання. Буває, батьки водять, бо «ти маєш знати». Ні, якщо дитина туди ходить із задоволенням, то це нормально. Якщо дитина відвідує якісь спортивні секції, теж добре. Тобто здорова дитина - здорова родина, здорова нація. Якщо дитина іде на якісь

гурточки з мистецтва, це теж добре, тому, що мистецтво далі переноситься також і в культуру суспільства, культуру життя. У нас у Вінниці є гуртки, у школі також є гурточки робототехніки. Також це вже будуть якісь професіонали, які будуть будувати державу.»

Із ГІ з батьками, Вінницька обл.

«Звичайно, це дуже великий нюанс, який, як і в англійській мові, наприклад, якщо ти не знаходиш мотивуючого вчителя, який тебе підтримає, якось ну не знаю надихає, то ти і англійську мову не будеш любити чи навпаки. Тобто тут завжди, звичайно, викладач є драйвером процесу і того, як буде ставитись дитина.»

Із ГІ з батьками, Львівська обл.

2.2 Вільний час, дозвілля, розвиток дітей

Діти досить різноманітно проводять своє дозвілля. Найчастіше **вони проводять свій вільний час разом з друзями**. Це можуть бути прогулянки по місту, різноманітні ігри, як комп'ютерні, так і настільні чи активні ігри на вулиці (футбол, волейбол, баскетбол тощо), ігри на майданчиках, будівництво «шалашів» та «баз».

Серед комп'ютерних ігор були названі «Dota 2», «SekiroShadowsDieTwice», «Minecraft», «Roblox», «Fortnite».

Серед настільних ігор – «UNO», «Мафія», «Kaahoot», «Монополія», «Хто я?», «Вгадай слова», «Скажи паляниця», «Збери ферму», «Джанга», «Морський бій», «Dungeons&Dragons?», «Фобія», «Джема», «Правда чи дія», «Киш-биш», різні «бродилки», карти, шахи, шашки.

Окрім цього **вільний час діти можуть проводити вдома**: грати в ігри на телефоні, ігровій приставці чи комп'ютері, дивитись фільми, мультфільми, серіали, читати, шукати в інтернеті інформацію на теми, які їх цікавлять, дивитись сторінки влогерів, переглядати відео у TikTok чи YouTube, спілкуватись з друзями через месенджери, збирати пазли, малювати розмальовки, картини по номерах, дивитись спортивні трансляції, збирати конструктор, Lego, грати з іграшками.

У свій вільний час діти допомагають батькам по дому чи на дворі: приготування їжі, прибирання, допомога літнім родичам на городі. Батьки заохочують дітей до допомоги з хатніми справами. Вони вважають, що такі спільні заняття по дому привчають дітей до самостійного життя у майбутньому, а також вбачають в цьому спосіб проведення спільного дозвілля.

Досить часто діти **витрачають вільний час на різні цікаві хобі**, наприклад гру на гітарі, на фортепіано, збирання алмазної мозаїки, займаються з епоксидної смолою, щось майструють, пишуть оповідання, знімають TikTok, плетуть з бісеру, роблять поробки, малюють, співають, роблять аплікації, займаються скрапбукінгом, ліплять з пластиліну, глини, займаються в'язанням, вишиванням, орігамі, рукоділлям.

Крім цього діти **поліпшують знання зі шкільних предметів**. Вони відвідують гуртки, займаються з репетиторами, проходять онлайн-курси (наприклад, з маркетингу), дивляться тематичні блоги (наприклад, про криптовалюту), дивляться пізнавальні програми з історії, географії, переглядають фільми та серіали англійською мовою, займаються спортом, ходять на тренування, роблять домашні завдання, а також відвідують центри DLC.

Також діти полюбляють **активне дозвілля**: поїздки на річку, озеро, катання на лижах, ковзанах, санчатах, плавання у басейні, стрибки на батуті, гру у футбол, волейбол, катання на самокаті, велосипеді, скутері, гіроборді, роликах, мотоциклах, подорожі, походи в гори, на річку.

Батьки найчастіше жаліються, що діти майже весь свій вільний час проводять за телефонами, планшетами чи комп'ютерами: дивляться відео, «сидять» у соціальних мережах (TikTok, Instagram). Через велику концентрацію інформації та розваг в інтернеті все інше дітям перестає бути цікаве, тому батьки з усіх сил намагаються зацікавити дітей та переключити їхню увагу на інші заняття.

«На жаль, дитині зараз дуже подобається висіти в телефоні, грати в ігри. Багатьом дітям треба прям постаратися, щоб зацікавити чимось. Мені здається, по-перше, цікаві та фізичні активності з іншими дітьми частіше за все зацікавить дитину, ігри, квести, щось ненапружене діти роблять, завжди моїй дитині цікаво.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

Батьки здебільшого працюють, тому шкодують, що не мають достатньо часу, щоб провести його з дітьми. Тому часто батьки проводять вільний час з дітьми на вихідних. Вони намагаються створити «родинні вихідні», присвятити цей час дітям, організувати сімейний відпочинок.

«Кожні вихідні у нас з ним програма, це він вже знає, він чекає на суботу, що ми обов'язково кудись поїдемо. Спочатку ми снідаємо в Макдональдсі, кфс або піцерія. Потім ми обираємо, коли ми йдемо в канатний парк на вишеньку, а коли в кінотеатр. Або замість кінотеатру йдемо в парк гуляти, там мінідвір, зоодвір, подільський зоопарк. Тобто кожні вихідні ми з дитиною кудись йдемо.»

Із ПІ з батьками, Вінницька обл.

Найчастіше це активне дозвілля поза межами дому: прогулянки в парку, на дитячих майданчиках, атракціонах, батутах, гірках, зоопарку, походи в розважальні та торгівельні центри, в кінотеатри, театри, музеї (краєзнавчий, історичний, музей медуз, планетарій), цирк, на концерти, виставки, майстер-класи, екскурсії, в кафе, катання на велосипедах, самокатах, скейтах, подорожі, поїздки на бази відпочинку, в басейн, на річку, в ліс, по гриби, на рибалку, гра у волейбол, футбол, бадмінтон. Це також можуть бути спільні виїзди з друзями родини на природу чи поїздки до родичів в інші міста чи села.

«Інколи у нас тут організація, яка проводить там групові заняття з батьками і дітьми - ми можемо піти. «Інноваційна дія», чи якимось так, організація називається. Не часто ходимо, але коли такі сімейні заняття, то ми ходимо. Вони там різні майстер-класи проводять спільно, щоб дитина і мама, або тато був присутній, щоб якимось так разом виконувала роботу. Ми куклу-мотанку робили з ним. З глини ліпили різних там чоловічків, акваріум робили. З макарон ми робили ялинку перед новим роком, дуже так цікаво було йому й незвично, що таке нетрадиційне мистецтво.»

Із ПІ з батьками, Вінницька обл.

Вільний час з дітьми батьки проводять і в межах дому. Вони спілкуються, читають, дивляться телевізор, фільми, серіали, мультфільми, грають у настільні ігри, в розвивальні ігри, збирають пазли, роблять поробки. Також часто батьки мають з дітьми спільні хобі, тому вони разом плетуть з бісеру, вишивають, дивляться цікаві програми, футбол тощо.

«Намагаємося залучати їх, то ЗД-пазли, то ігри сімейні. Наприклад, в нас є «Збери ферму», «Хто я?», намагаємося відірвати хоч якийсь шматочок від тих гаджетів, сідаємо всі разом і починаємо грати.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

«У суботу-неділю ми намагаємося бути разом: ходимо на прогулянки, до зоопарку, на стадіон. Так як я люблю спорт, то він зі мною бігає теж. Ходимо до кінотеатру, колись ходили в Макдональдс, але зараз він йому не дуже подобається. Також граємо в певні ігри, буває, дивимося разом якісь програми, які йому подобаються. У нас доволі схожі з ним інтереси: я також люблю географію, історію. Дивимося й футбол разом. Так що намагаємося проводити побільше часу разом із сім'єю.»

Із ГІ з батьками, Вінницька обл.

Крім цього більшість батьків зауважували, що **найцінніше у дозвіллі разом з дитиною – це спілкування**. Батьки намагаються якомога більше розмовляти з дітьми, слухати їх, відповідати на їхні запитання. Також для батьків важливо, щоб вільний час для дітей був проведений з користю, сприяв їхньому розвитку. Старшим же дітям (15-17 років) вже не цікаво проводити вільний час з батьками.

Дітям здебільшого подобається активний відпочинок: подорожі (в межах України і за кордон), поїздки в гори, на річку, море, озеро, у село до бабусі або у табір відпочинку, походи, піші прогулянки містом або на природі, відвідування розважальних закладів, заняття спортом (футбол, волейбол, плавання, теніс тощо), активні ігри (сніжки, катання на велосипеді, роликах, ковзанах, гідроциклах, мопедах, самокатах), а також походи в кіно, магазини, кафе, прогулянки в парках, відвідування дитячих майданчиків та дитячих розважальних центрів.

«Мені сподобалось би, щоб ми з друзями не просто по Дергачам могли пройти, проїхатись, а піти куди-небудь в ліс, в гори, на природу, куча спогадів яких-небудь. В інше місто з'їздити, сходити у якийсь парк атракціонів.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Харківська обл.

Батьки дітей з ООП зазначають, що вони обирають активну форму відпочинку для своїх дітей, і це дає відчутний позитивний результат для розвитку дитини.

«Ну от їздила вона, була той тиждень, вона їздила, у нас була тут від Київської обласної адміністрації було запрошення для діток з особливими потребами. Вони їздили в табір «Зоряний» на фестиваль «Повір у себе». То в принципі там їй сподобалося. З однієї сторони, я побачила свою дитину зовсім інакшою. Я її побачила доволі таки активною. Хоча вона на пряму участі не приймала, наприклад, в таких активних, не ініціативна дитина. Але вона так доволі гарно всіх підтримувала.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

Серед пасивних видів відпочинку діти полюбляють спілкування з друзями, перегляд фільмів, мультфільмів, пригодницьких серіалів, читання, комп'ютерні ігри, здобування нової інформації, перебування на самоті, обдумування поточних справ, малювання, рукоділля тощо.

«Для мене відпочинок – це просто сісти і просто побути сама з собою деякий час, посидіти, подумати про щось. Відпочивати можна і вдома, просто сісти і подивитись якийсь фільм. Я люблю просто сісти, сказати, що я сьогодні зайнята, і дійсно зайня-

тись якоюсь справою, можливо, вивчити якусь іноземну мову, тому що це дійсно інколи відпочинок.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

Для якісного проведення дозвілля найчастіше дітям не вистачає вільного часу, бо вони перенавантажені навчанням у школі, різними гуртками, додатковими заняттями, репетиторами, домашніми завданнями, тому вільного часу на свої справи у них майже не залишається. Так само завантажені і їхні друзі, тому знайти час, щоб зустрітись з друзями, вкрай важко.

Через це виникає інша проблема, - дітям **не вистачає спілкування з друзями**.

«Ми з Уляною кращі подруги, але зважаючи на її всі гуртки, ми з нею рідко бачимось. А, якщо бачимось на хвилини 30-40 - це максимум.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Київська обл.

Живого спілкування з друзями дітям не вистачає ще й через те, що багато дітей разом з батьками виїхали до інших регіонів чи за кордон. Також спілкування з друзями стало менше через **безпекову ситуацію**, бо часто батьки не відпускають дітей гуляти через повітряні тривоги та загрозу обстрілів. Це особливо стосується громад, близьких до зони бойових дій. **Діти з Харківської та Дніпропетровської областей також зауважували, що відчують небезпеку та тривожність під час прогулянок**. Діти розповідали, що їм не вистачає можливості побігати по вулиці, не вистачає ресурсів та енергії.

«Мабуть, спілкування, тому що дітки ще не всі вдома, ще є частина, які знаходяться за кордоном, які в інших областях України. І, скажімо так, що батьки ще не відпускають всі там, щоб вони могли десь і прогулятися, поїздити на самокатах чи на велосипедах, чи ще щось. Ну, а якщо і спілкується, то так 2 дитини, скажем так, один до одного пішли. Нема такого, щоб 5-6 дітей там разом зібралися, щось якимось спілкувалася. Так, немає того вільного переміщення, скажемо так, по Дергачах, бо в нас сьогодні був прильот, і там двоє дітей постраждало. Так що батьки хвилюються, звичайно, ну, намагаються, щоб вони більше вдома сиділи.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

«Не вистачає, я це помітила вже давно, начебто, через війну, так сильно нічого не змінилась, але, коли ти починаєш гуляти по місту або десь, в мене завжди відчуття, що може статись щось погане, відчуття тривоги завжди, і ти не можеш з цим ніяк впоратись, якимось себе заспокоїти, навіть іноді приходиться заспокоїливе приймати. Тому що ти не помічаєш, але ти починаєш руки чіпати, волосся, це дуже відволікає від життя.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Дніпропетровська обл.

Діти хотіли б більше подорожувати, в тому числі в інші країни, мати більше поїздок та екскурсій. Крім цього дітям не вистачає друзів, з якими б вони мали спільні інтереси.

Не вистачає дітям і **гуртків та майстер-класів**, які їх цікавлять (наприклад, боротьба, бокс, флористика, театральний гурток, гітара, плавання), а також **місць для прогулянок з друзями і парків** (Львівська область, Харківська область).

«Також я хотіла б відвідувати якісь майстер-класи, бо зараз, через війну, їх по-перше, дуже мало, по-друге, я бачу тільки для маленьких дітей до 10 років, це якісь такі

робити аплікації більше. А такі якись цікавіші я б хотіла відвідувати, я думаю, що багато моїх однолітків хотіли б відвідувати такі майстер-класи.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Вінницька обл.

У деяких громадах **немає можливості для занять спортом**, бо немає навіть спортивного майданчику чи тренажерного залу (Дніпропетровська область), велотреку та місця для катання на скейті (Стрий, Львівська область), велодоріжок (Дергачівська громада, Харківська область), облаштованих дитячих майданчиків (Чернівецька область). Також дітям не вистачає розваг, кінотеатрів, гуртків, бо громада віддалена від міста і їздити далеко (Київська область).

«Звичайно, я говорю про наше місто, про Чернівці, про район. Ми живемо в районі зовсім близько під Чернівцями, але для дітей, для дозвілля немає взагалі нічого, ні елементарних майданчиків, де б дитині було цікаво, не такі майданчики, які вже нагадують бомжатню, ні якихось гуртків, куди дитина може прийти. Може, це і не буде там повністю безкоштовно, але хоча б якась адекватна була би ціна, тому що дитина себе шукає, пробує і там платити по півтори тисячі гривень за гурточок, якщо йому не сподобається, я зараз не маю змоги, тому що їх двоє, і в цьому плані маю на увазі, але навіть просто гарно провести час, десь побігати, погратися, щоб це було безпечно і для них комфортно, такого немає.»

Із ГІ з батьками, Чернівецька обл.

Батькам інколи **не вистачає фінансів**, щоб організувати дітям якісне дозвілля, **вільного часу** для дітей, бо потрібно багато працювати та забезпечувати родину. Перешкоджає відвідуванню певних гуртків та центрів **необхідність забирати дитину додому під час повітряних тривог та незручне розташування** гуртків, бо незручно добиратись. У деяких громадах також не вистачає розваг для дітей певного віку та друзів-однолітків, бо дуже мало дітей в цілому.

«Не вистачає, скоріш за все, всього. І уваги батьків, які займаються, переймаються більше станом сімейного бюджету і загалом всіх цих проблем поточних. Не вистачає, можливо, самомотивації дитини, тому що вони не дуже розуміють, для чого їм щось навколо, коли в них там все є в одному маленькому планшеті. Тобто тут дуже складне питання, я поки що не знайшов оптимального рецепту, як цього запобігти або як відірвати, вирвати дитину з цифрового світу і показати, що навколишнє середовище дуже цікаве.»

Із ГІ з батьками, Львівська обл.

Діти в своїй більшості зауважили, що спілкування з однолітками їм вистачає та вони мають достатню кількість друзів. Інколи діти казали, що не мають багато друзів, але і не відчувають потребу у цьому. Деякі ж діти зазначили, що все ж таки відчувають нестачу спілкування з однолітками. **Найчастіше причиною цього є виїзд друзів в інші регіони країни або ж в інші країни.**

«В мене друзів достатньо, але хотілось би більше спілкування, тому що всі по-роз'їжджались, ми не дуже часто бачимось.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Вінницька обл.

Найчастіше у такому випадку діти не припиняють спілкування, а просто **переводять його у онлайн-формат** та спілкуються у месенджерах та соціальних мережах. Проте таке спілкування одним дітям замінює живе спілкування, а іншим – ні.

«Мені спілкування вистачає з друзями, але одна справа гуляти з ними на вулиці, а інша справа – сидіти онлайн, не поряд з ними.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Вінницька обл.

Батьки здебільшого впевнені, що дітям спілкування з однолітками не вистачає. Батьки також розповідають, що з початком війни друзів у їхніх дітей стало менше.

Батьки дітей ВПО зауважили, що дітям важко знаходити нових друзів у новому місці проживання. Деякі батьки наголошували, що діти мають мало друзів, бо проживають у приватній забудові і поруч немає дітей їхнього віку.

Батьки не задоволені тим, що спілкування дітей перенесено в онлайн-формат. Вони вважають, що сучасні діти стали більш замкнені і відчувають проблеми у живій комунікації.

«А я б сказав, що не дуже, мені здається, але я можу бути неправий, тому що діти, якщо вони офлайн, не бачаться з друзями, вони не сильно переймаються вже наразі тому що завжди можна з друзями комунікувати онлайн. Але, але саме от я б сказав навичок взаємовідносин саме особистих їх не вистачає, як на мене вони коли спілкуються онлайн, вони стають більш егоїстичними. І коли спілкування вже переноситься в офлайн, тобто особисто з цього виростають якісь конфлікти невеличкі, тобто ну там вони не можуть знайти спільну мову офлайн частіше, ніж онлайн.»

Із ГІ з батьками, Львівська обл.

Проте позашкільна освіта дозволяє вирішити цю проблему, адже діти мають можливість завести нові знайомства та знайти нових друзів, розширити коло свого спілкування.

«Не вистачає зовсім. От вони спілкуються по телефону більше, ніж в живу. Тобто от я чому і за позашкільну освіту в нашому плані це танці і волейбол, тому що так діти хоча б побачать одне одного вживу і поспілкуються. А так це ж всі сидять тихенько вдома по своїм домівкам, може там хтось там гуляє, кого приватні будиночки там все у дворі, а так ну не вистачає спілкування живого.»

Із ГІ з батьками, Дніпропетровська обл.

Діти досить різноманітно проводять вільний час з друзями. Найчастіше діти гуляють з друзями по місту, по парку, на стадіоні та розмовляють, спілкуються. Вони говорять про школу, про майбутнє, про плани, про улюблені справи, діляться новинами з життя, проблемами та досвідом, обговорюють «свої теми», блогерів, пліткують та обговорюють ігри. Також разом з друзями діти ходять в кіно, у кав'ярні, ходять по магазинам та ТРЦ, фотографуються та виставляють фото у соціальних мережах, грають у волейбол, футбол, баскетбол, катаються на велосипедах, квадроциклах, самокатах, граються на спортмайданчику, дитячому майданчику, бавляться в дитячій кімнаті, грають в схованки, наздоганялки, їздять на природу, влаштовують пікніки, ходять у басейн, влаштовують міні-подорожі. Крім цього діти ходять один до одного в гості, на ночівлі, грають в телефонах, грають у настільні ігри, комп'ютерні ігри, дивляться фільми, відео, малюють, ліплять з глини, готують, танцюють, співають, дивляться футбол. Також разом з друзями діти ходять на гуртки, тренінги, майстер-класи.

«Ми зустрічаємось десь об 11-00, йдемо гуляти, йдемо в магазин беремо морозиво, гуляємо, потім йдемо до когось у гості, беремо ігри, проводимо разом час, граємо в

карти, в «Уно», в «Правда чи дія», потім йдемо разом на кухню, п'ємо чай і розходимось, вже десь під вечір.»

Із ФГ з дітьми середнього шкільного віку, Харківська обл.

«Вони бігають, вони не бігають, вони граються. Вони не можуть придумати як-то одну гру, вони якісь в них... Я дивлюся, дуже жорсткі становляться дітки, і в них якісь ігри зовсім не для дітей. Оце я дивлюся, що це дуже часта проблема, що дітям треба дратися, треба стріляти, треба вбивати. «От давай ось цього будемо клювати». Я вчу свого сина, що кожен чоловік такий, як ти. Його не можна ображати. І він у мене, він спокійний хлопчик, але вплив друзів дуже видно.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

Можливості для проведення дозвілля у громадах

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ

У Дніпропетровській області досить розвинута система позашкільного навчання та різних заходів для дітей. У громадах області, в яких мешкають учасники дослідження, працюють організації «SavetheChildren», «UNICEF», також є Будинок творчості, «Спорт для всіх» (спортивні заняття), «Тедді-Мішка» (програмування, танці, гімнастика, малювання на воді), «Простір дружній до дітей» (психологічна підтримка). Біля Міської Ради та у Будинку культури проводяться заходи для дітей. Крім цього періодично приїжджають з тренінгами різні громадські організації. У школах організовані гуртки: дзюдо, таеквондо, карате, малювання, футбол, волейбол, баскетбол танці, спів. В цілому ж у громадах є гуртки хореографії, циркова студія, комп'ютерні технології, англійська мова, бандура, гімнастика, петриківський розпис, ліплення. Також респонденти згадують про Центр кобзарського мистецтва.

Проте повністю потреби в позашкільній освіті у громаді не закриті, і на певні гуртки дітям доводиться їздити у Дніпро (наприклад, ракетобудування та боротьбу).

«У нас, хоч і є можливості знайти якусь хобі в плані кружків – танці співи і таке інше, але це все-таки на порядок менше, ніж у великих містах, таких як Дніпро і тому подібні.»

Із ФГ з дітьми середнього шкільного віку, Дніпропетровська обл.

Батьки, що проживають в більш віддалених селах від райцентру, розповідають, що з їхніх населених пунктів важко дістатись до гуртків.

«В нашому селі, де ми живемо взагалі нічого нема, є дитячий майданчик, але він, на жаль, далеко знаходиться від нас. Ми жодного разу там не були. А якщо ми будемо казати про Підгороднє, там є Будинок культури, Будинок дитячої творчості, в яких працюють гуртки різних напрямків, є бібліотека, в якій, розташований цифровий освітній центр «SavetheChildren». Зараз ще працює «Простір дружній до дітей», при тому, що є і приватні гуртки, в принципі більш-менш таке є насичене життя, але не завжди зручно по логістиці, тому що в основному це скупчення все в центрі, а місто велике, воно на 99, 9% - це приватний сектор. Він розтягнутий, тому не завжди може бути дитині зручно добратися до певної локації.»

Із ГІ з батьками, Дніпропетровська обл.

Іншою проблемою є те, що у громаді дуже багато дітей, і місць у гуртках на

всіх не вистачає. Також є **безпекова проблема**, адже не у всіх дитячих просторах є укриття, тому під час повітряної тривоги батьки мають забирати дитину додому. Таким чином батьки вимушені чекати під стінами дитячих центрів і не можуть далеко від них відходити. Батьки б воліли, щоб дітей централізовано вели в укриття під час тривоги.

Також у громаді **не вистачає занять для дошкільнят та підлітків (старша школа).** Був згаданий театральний гурток, у якому **немає фінансування**, тому немає ні сцени, ні костюмів, ні декорацій. Також батьки були б не проти гуртків з робототехніки, кубика Рубика, Lego.

«Це є у нас маленький театральний гурток в БДТ, там немає місця і дуже жарко, немає жодного кондиціонера і немає атрибутики. Навчатися акторської майстерності, треба, щоб хоча б якась була сцена, хоча б якісь були там костюмери, там нема нічого абсолютно, немає костюмів, вчителька просто зі школи викладає, з усією повагою, але це не той рівень. Ми подивилися, дуже хотілося б, але все...»

Із ГІ з батьками, Дніпропетровська обл.

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

У громадах Київської області, в яких мешкають учасники дослідження, працює музична школа, Будинок творчості, де працюють різні гуртки: малювання, бісер, випалювання, фортепіано, дизайн, танці, гітара, баян, баскетбол, волейбол, рукопашний бій, легка атлетика, кросфіт, англійська мова. У школах проводять різні заходи, ярмарки, проте діти зауважили, що таке активне позашкільне життя організоване не у всіх школах.

Батьки згадали ще інші позашкільні активності організовані на базі шкіл, при Будинку культури, а також згадали про платні гуртки. **Проте батьки-учасники дослідження зазначили, що плата за такі гуртки досить висока**, а за пропущені заняття гроші не повертають.

«Мої друзі навчаються в іншій школі, вони можуть проводити тематичні вечірки, типу пікніка, всякі різні цікаві штуки, в нашій школі немає такого цікавого чогось.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Київська обл.

«При школі у нас є ряд гуртків, які функціонують на базі закладу. Ось, у громаді ще є у нас школа мистецтв. Ще у нас є позашкільний заклад «Вмілі ручки». Ось у нас функціонує там «Козачата» гурток на базі 2 класу. Вони вивчають народні традиції роблять щось ну такі він різноплановий. Да є на базі 1 класу в нас працював того року гурток «Весела інформатика». Далі в 3 класі... «Юний природолюбець» то щось із екологічного спрямування. В школі мистецтв там є і малювання, там і є музична складова. Там є акторський, між іншим, гурток це те, що я знаю. У центрі творчості позашкільна освіта, там взагалі досить багато пропонують вони різних напрямків. Є музична школа. Був футбол, став платним. Малювання.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

У Дергачівській громаді Харківської області з позашкільними заняттями є великі проблеми. До війни у громаді було дуже багато можливостей, але наразі через безпекову ситуацію в регіоні вони дуже обмежені. Деякі заклади позашкільної освіти розбиті через обстріли, інші припинили свою роботу через неможливість забезпечити дітям безпеку.

«Взагалі і нас був БК, там було дуже-дуже багато різних гуртків, починаючи від танців, закінчуючи малюванням. Дуже багато різних видів. Але його, на жаль розбили, і через це він припинив працювати. Зараз багато спортзалів також припинили працювати, там або один, або два працюють, по-моєму, один. Як таких гуртків, у нас немає. У нас був от молодіжний хаб, але його прикрили також. Ми там зустрічались з молоддю, ставили різні театральні сценки, грали, люди приходили до нас на вистави, дивились. І це доволі було цікаво, ми збирались на репетиціях, комунікували. Цікава штука була, але, на жаль його закрили. В школах у нас немає гуртків, де б ми могли зібратись.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

Серед працюючих закладів у громаді респонденти згадали «Гончаренко Центр», «SavetheChildren», організацію «Мирне небо» (англійська мова, малювання, поробки, шахи, шашки), «Гвинтокрил»(вокал, танці, акторська майстерність), гурток з футболу, акробатики, волейболу та шахів.

«Наскільки я знаю, в громаді є організовані місця для проведення таких заходів. І наскільки я знаю, вони відбуваються кожен день. Тобто, ці заняття проходять просто ми їх не відвідуємо, але там є і англійська мова, і малюють діти, наскільки я розумію, танці є якісь ще, гімнастика, ось такого плану, але ми не відвідуємо на даний момент часу.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

«Ще у нас бомбосховище від ДК, це наша держадміністрація теж там проводить якісь заходи для дітей і зустрічі, там у них і з театром приїжджали, там у них було і малювання, і там був перегляд різних мультфільмів, для старших там були різні заходи. Ми просто на малювання ходили і дивилися мультики, але там і пластиліном ліпили і були для старших там різні такі інтелектуальні ігри, проводилися, зараз я не можу сказати, бо не ходимо туди. Але він існує.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

Респонденти розповідали, що у школах у громадах є футбольна команда, баскетбольна команда, волейбол, легка атлетика, акробатика, гімнастика, плавання, карате, настільний теніс. Також у громадах є мистецька школа, музична школа, танці, гуртки з малювання, ІТ-напрямки (3D-дизайн, програмування). У школах часто організують ярмарки. В одній зі шкіл влаштовують різні концерти, турніри та заходи, наприклад, коли дітям потрібно приходити у школу в певному тематичному одязі. Гуртки є як платні, так і безкоштовні. Найкраща ситуація з позашкільною освітою у Львові.

«У нас у школі організують усякі заходи, де ми з батьками маємо приготувати якусь їжу, принести й продавати. А гроші, які ми заробимо – ми конкуруємо з іншими класами – ідуть на Збройні Сили України. Того року ми назбирали більше, ніж 100 тисяч гривень разом.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Львівська обл.

Проте респонденти зазначають, що у великому місті важче відшукати потрібний гурток чи дізнатись про цікавий захід, ніж у маленькому містечку.

«Місто велике і тут набагато, як я казала зі старшою було все набагато цікавіше, там було маленьке містечко, і за всі заходи ми були в курсі і на всіх заходах ми були при-

сутні, всі брали участь, тому що жили ми по в самому центрі і це все, коли проводилося і знали організатора з будинку культури. ну, тобто. А велике місто, я би сказала, що тут набагато менше заходи проходять. Знайти, відшукати, тут треба самому дуже багато приділити часу, щоб знайти, куди б ти пішов.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

Батьки зазначили, що їхнім дітям не вистачає курсів з ораторської майстерності, театрального гуртку, легкої атлетики, журналістики, квестів. Хотілося б більший вибір спортивних занять, а не тільки футбол та танці.

ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ

Респонденти з Вінниці розповідали, що у їхньому місті працює багато гуртків. Це спортивні секції, англійська мова, математика, малювання, стрільба, повітряно-пілотний гурток, гурток з веслування, танцювальні гуртки, ІТ-напрямок, гуртки з робототехніки, модельна школа. Частина цих гуртків є безоплатними, а частина – платними і коштують досить дорого, тож не всі можуть собі дозволити їх відвідувати. При цьому якість безоплатних гуртків є суттєво гіршою порівняно з приватними гуртками.

У Вінниці працюють гуртки при школах, центр ВінСмарт – безкоштовний простір для дітей від Міської ради та простір UNICEF, Палац дітей та юнацтва, Палац школярів. Проте респонденти шкільного віку з Вінниці зауважили, що у місті **не вистачає гуртків більш вузької направленості**: кулінарного, флористичного, фотографічного, перукарського, театрального. Також у місті багато гуртків для дітей, але **недостатньо для підлітків**.

У містах Вінницької області такого різноманіття гуртків, як у Вінниці немає. Наприклад, у місті Хмільник відсутні гуртки з ІТ-спрямування, а є лише спортивні секції, музична та художня школа та журналістика.

«З гуртків в «Барвінок» я ходила, мені дуже подобалось. Я б сказала, що Палац для дітей та юнацтва, але там якась дуже застаріла програма. Я знаю, що у нас є у Вінниці вже як приватні, там більш цікаво. Але так саме в приватних закладах, вони не є доступними для всіх. Тобто, там вони такі ціни дають, що мало дітей можуть туди ходити.»

Із ФПІ з дітьми середнього шкільного віку, Вінницька обл.

«Вінницька міська рада виділила кошти, створила дитячі клуби, де діти до 9 років займаються чи англійською, чи малюванням, чи творчий гурток, де роблять усе власноруч. Тобто приходиш, записуєшся і безкоштовно водиш дитину. І ці клуби по всіх районах міста: є на Соборній, на Масложирі, є на Карла Маркса. Ще знаю, що у бібліотеках проводяться по суботах певні майстер-класи, це ліплення, клеєння, з паперу вирізання, і це теж безкоштовно.»

Із ПІ з батьками, Вінницька обл.

Батьки зауважують, що незважаючи на різноманіття гуртків у Вінниці, місць у них недостатньо. Наразі у місті проживає багато ВПО, тому переповнені школи та гуртки. Особливо не вистачає безкоштовних гуртків. Записатись у них досить важко, бо за 10-15 хвилин реєстрацію закривають, оскільки вільних місць не залишається.

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

При школах у Чернівцях є гуртки з волейболу, баскетболу, футболу, малювання, плавання, карате, тенісу, музики, картярські гуртки, випалювання по фанері, моделювання,

дизайн, англійська мова, працює музична школа. У Міському будинку дитячої творчості є театр та вокальна студія. У місті є туристичний гурток «Пласт», також працює гурток з шахів від БО «Ми поруч». Є проєкт «Shelter Чернівці», який влаштовує безкоштовні майстер-класи для дітей ВПО. Також згадували батьки адресу «Кошового, 30», де розташований центр з різними гуртками.

Для молоді є Молодіжний центр, де часто проходять різні заходи. Діти зауважили, що у Чернівцях **недостатньо розважальних заходів для підлітків**. Здебільшого всі активності розраховані на маленьких дітей.

«І від громадських організацій проходять певні заняття, майстер-класи. Ось, наприклад, проєкт «Shelter Чернівці». У них доволі цікаве дозвілля на півтори години чи на дві години раз у тиждень. Вони там різні кросворди вирішують, можливо, вони можуть вийти на вулицю, пограти в рухливі ігри – недалеко від них стадіон. Ну, й організація цих майстер-класів безкоштовна для нас, як для дітей ВПО. Це також цікаво, тому що участь у гуртках, позашкільних навчально-виховних заходах безкоштовна, але матеріали ти маєш купити сам. Тому якщо у мене двоє дітей, у мене виходило від 200 до 400 гривень одне заняття. І тому ось ці безкоштовні майстер-класи, які організують громадські організації, дуже круті.»

Із ПІ з батьками, Чернівецька обл.

Батьки, що живуть за містом, розповіли, що у **їхньому районі, не організовано жодних гуртків**, тому доводиться возити дітей у місто. Також батьків засмучує, що майже всі гуртки у місті платні, а **безоплатних гуртків недостатньо**.

«Дуже, мені здається, багато є різних видів єдиноборств, плавання, басейн – це все платно. Це батьки повинні мати кошти, щоб на це виділили, якщо ти не маєш достатку, ти не зможеш дозволити. У нас є Юність Буковини – там безкоштовно. У мене мала ходила, там підготовка до школи. Усі, що безкоштовні тут проходять у першій половині дня. Усі, що платні, це друга половина дня, умовно. Знаєте, дуже багато активності, але більше все ж таки розраховано, що батьки мають кошти, щоб проплачувати. Безкоштовно ви мало що знайдете.»

Із ПІ з батьками, Чернівецька обл.

ОЦІНКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ЦЕНТРІВ DLC

3.1 Поінформованість про цифрові освітні центри DLC

Більшість респондентів поінформована про функціонування цифрових освітніх центрів DLC та розуміє їх основну мету і призначення.

Про діяльність цифрового освітнього центру DLC дорослі жителі громад здебільшого дізнаються від друзів, знайомих, інших батьків.

Джерелом інформації для дітей є батьки, друзі, інтернет. Також респонденти отримують інформацію від вчителів, які запрошують до класів працівників центрів DLC, допомагають їм влаштовувати онлайн-зустрічі з батьками.

«Вони прийшли до нас із проханням допомогти у тому, щоб розповісти про себе. Ми з ними проходили по класах, це була перша інформація, яку я дізналася про центр. Потім ми навіть запрошували їх на батьківські збори, які ми проводили в онлайн-форматі, щоб була у них можливість розповісти батькам про себе.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

«Нам у шкільній групі скидали посилання, щоб можна було зайти, подивитись.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Львівська обл.

«Дізналася від наших друзів з парку. Ми пішли в перший день, то це була любов з першого погляду. Дитина сказала: «Я завтра йду і післязавтра і, взагалі, жила б там.»

Із ГІ з батьками Чернівецька обл.

Інформація про діяльність та можливості центру надається на сайті міської ради, в місцевих Вайбер або Телеграм-каналах (Дніпропетровська обл.), в соціальних мережах, створених для ВПО (Чернівецька обл.).

Інформаційна робота серед населення проводиться представниками цифрових освітніх центрів DLC, які відвідували учбові заклади, залишали листівки з інформацією про центр та анкети для тих, хто бажає його відвідувати. Поширенню інформації сприяли зустрічі з органами місцевої влади та самоврядування, ініційовані викладачами центру.

«На початку свого існування намагалися якось налагодити комунікацію, розказати про себе, і ось вони зібрали представників влади, представників навчальних закладів, діточок, були представники педагогічного колективу.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

Підвищує поінформованість жителів про існування та діяльність центрів DLC місце їх розташування. Це відбувається завдяки тому, що вони знаходяться поруч з місцем навчання чи проживання респондентів, в учбових закладах, які відвідують діти (Львівська обл.), або в гуртожитках, де вони мешкають (Чернівецька обл.).

«Через те, що у школі є. Там дітей забирали займатися, вони ж прямо в школі є. Це центр, де мої діти займаються, то вони знають, що він є.»

Із ГІ з батьками, Львівська обл.

«Наша директор сказала, що там, де тир, ось там робиться ремонт і там буде простір, туди дітки будуть ходити на зустрічі, будуть якісь уроки, можливо, щось проводиться буде.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

«Воно в одному приміщенні, дистанційний центр наш, інтернат із будинком творчості там, де навчаються теж наші декілька класів.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

Деякі респонденти (Львівська обл.) наголошують на тому, що **мало інформації в місцевих соціальних мережах**, якщо б вона була, то б дитина відвідувала.

«Знайшла в інтернеті-сайт і Фейсбук-сторінку. У Львові є 5 центрів, але просто їх

не знайшла, навіть на карті і в чатах, мені було б цікаво, але я не змогла знайти локацію, це треба дзвонити, з'ясувати, а мені краще подивитись.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

Таким чином, поінформованість про діяльність цифрових освітніх центрів ДЛС на досить високому рівні, є незначна кількість респондентів, що не відвідують центр через непоінформованість, але більшість з невідвідувачів знають, що такі центри існують, знають їх місце розташування, але мають свої власні причини, щоб не відвідувати.

Призначення та основну мету створення цифрових освітніх центрів DLC жителі громад розуміють, як:

- допомогу дітям у навчанні, надолуження знань за шкільною програмою і за її межами;
- надання знань, вмінь та навичок в роботі з цифровими технологіями;
- організацію комфортного дозвілля та комунікації, соціалізації та інтеграції дітей в соціум;
- сприяння поліпшенню емоційного стану учнів.

Навчальна функція цифрового освітнього центру, на думку респондентів, виглядає як допомога у виконанні домашніх завдань, підготовка учбових проєктів та презентацій, надання всебічної додаткової інформації з будь-якого предмету. Також цифрові освітні простори DLC допомагають уникнути проблем, що виникають з навчанням у зв'язку з відключенням світла.

Деякі центри, за думкою респондентів, **призначені для навчання офлайн**, там відбуваються повноцінні шкільні заняття за участю вчителів шкіл. Діти мають можливість не тільки підготуватись до наступних уроків, а й відвідувати уроки онлайн в приміщенні центру. Тобто, діти відчують єдність з шкільними товаришами, згуртованість, атмосферу навчання офлайн, яка була забута через карантини та повномасштабне вторгнення.

«Дати дітям відчуття, що в них є можливість ходити в школу та ще раз відчуття те почуття, коли ти встаєш рано-вранці, йдеш до школи зі своїми однолітками і шушукаєшся десь на останній парті.»

Із ФПІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

«Цей центр був створений для того, щоб діти, які проживають в цьому гуртожитку і поблизу, мали можливість робити уроки. І я так розумію, для тих дітей, які онлайн вчилися, там навчатися, бо там є ноутбуки, доступ до мережі, тому що не у всіх сімей є можливість за купувати ті планшети або ноутбуки, які покинули своє місце проживання.»

Із ПІ з батьками, Чернівецька обл.

Серед основних призначень центру респонденти називають **набуття дітьми вміння користуватись комп'ютером**, отримання навичок роботи з певними програмами, їх створення, інформування щодо кібербезпеки.

«Вчать кібербезпеці і взагалі правилам користування інформаційним простором, також навчання цифрової грамоти.»

Із ГІ з батьками Чернівецька обл.

Респонденти, які не відвідують цифровий навчальний центр DLC, уявляють його таким, що безпосередньо пов'язаний з ІТ-технологіями, точними науками, в якому навчання відбувається онлайн.

«Здається, що ти там обираєш для себе напрямок якийсь, там ІТ, чи щось таке, і по ньому ти йдеш, навчаєшся. І мені також здається, що це не уроки, а якась вже зроблена платформа, по якій ти навчаєшся, там дають якісь відеоуроки, можливо, ще записані»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Вінницька обл.

Серед жителів громад розповсюджена думка про те, що призначенням цифрових освітніх центрів DLC є **організація, урізноманітнення дозвілля, відпочинку, розвитку, згуртування, спілкування дітей**. Тут створюються більш комфортні умови для підготовки дітей до дорослого життя, відбувається їх соціалізація. Респонденти підкреслюють, що центри DLC призначені для **надання підтримки дітям у воєнний час** за всебічними напрямками - психологічним, культурним, розважальним.

«Вони займають дітей, вони відключають, мабуть, все-таки від усіх оцих зовнішніх факторів війни і горя, і біди.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

«Центр допоміг їм розслабитися, тому що вони відчувають, що вони важливі, що їх там чекають, що в них там є своє місце. Вони туди біжать і звіди повертаються не дуже поспішають.»

Із ГІ з батьками Чернівецька обл.

«Я, здається, там і не відчуваю, що зараз триває війна. Можна там відволіктись від проблем, від буденного життя, можна розвеселитись.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Київська обл.

Дехто з респондентів західних регіонів (Львівська обл.) вважає, що цифрові **освітні центри DLC у них не дуже затребувані**, вони більш призначені і будуть кориснішими на сході та центральній частині України.

«Я це більше сприймаю, як дитячий садочок, позашкільний дитячий садочок, разом з елементами розвитку, де дитину займають, але не ти мусиш придумати чим займатися, це більше для центрально-східних регіонів.»

Із ГІ з батьками, Львівська обл.

3.2 Оцінка діяльності цифрових освітніх центрів DLC

Майже всі респонденти-відвідувачі займаються в цифрових освітніх центрах з початку їх існування (від 6 місяців до двох років). **Більшість відвідувачів оцінюють роботу просторів на найвищому рівні** (від 8 до 10 балів з 10).

Заняття тут відбуваються, частіш за все, за графіком: перша половина дня – молодші,

друга – діти старшого віку. В групах займаються від 10 до 12 дітей, у кожного свій окремий гаджет.

Важливо підкреслити, що в цифрових освітніх центрах створені інклюзивні простори для дітей з особливими освітніми потребами, що надає їм можливість отримувати знання і проводити дозвілля на рівні з іншими.

Заходи в центрах DLC мають спрямованість на дітей будь-якого віку, вони досить різноманітні, кожна дитина має можливість знайти те, що її цікавить. Навчання вдало поєднується з відпочинком та розвагами.

Якщо це **навчання**, то воно **максимально наближене до шкільного**, там є дошка, де можна писати крейдою і маркерами, є інтерактивна дошка.

Діти займаються математикою, виконують логічні вправи, вивчають українську, англійську, інформатику, проводять експерименти. Відвідувачей центру приваблює **різноманітність у видах роботи**.

Дуже важливою і доречною для дітей, на думку респондентів, є допомога викладачів центру з виконання домашніх завдань. Відвідувачі мають можливість роздрукувати необхідний матеріал для навчання.

«В нашому Центрі є розклад, наприклад, в понеділок ми граємо в ігри, взимку ми просто в ігри грали, а, наприклад, коли хороша погода, то ми виходимо на вулицю, тому що тепло. У вівторок ми дивимось фільм, граємо на вулиці. В середу ми танцюємо, граємо також на вулиці, бувають ігри – «Уно», «Мафія». В четвер ми співаємо, після співів ми йдемо на вулицю, граємо там в різні ігри: у волейбол, деякі в баскетбол. А в п'ятницю ми граємо на вулиці.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Київська обл.

«От я приводжу свого хлопчика- інклюзиста, то вони не садять його, а його стараються вже порозважати так, щоб йому вже просто вистачило настрою на цілий день, такі завзяті дівчата.»

Із ГІ з батьками, Київська обл.

«У шкільний час робимо домашнє завдання. Там задають різні проєкти, презентації, тут ми шукаємо якусь інформацію додаткову. Влітку також можна знайти інформацію, яка цікавить, і з друзями поспілкуватися, провести час.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Львівська обл.

«Дає доступ до навчання. Наприклад, їй дають завдання роздрукувати, у нас зараз немає можливості купити їй принтер. Їй там дозволяють друкувати, все здавати, бо це нас дуже багато в чому виручало.»

Із ГІ з батьками Вінницька обл.

В цифрових освітніх центрах DLC проводяться заходи, що надають **можливість для творчого розвитку дитини**, наприклад: ліплення з пластиліну, плетіння з бісеру, аплікації, малювання, малювання піском, створення картин за номерами, оригамі, робота з 3-Д ручками. Дітям дають можливість взяти участь в оформленні простору, це їх дуже захоплює і приносить задоволення.

«Класні технології, тобто, техніка там дуже багато новітньої техніки, якісь пісочниці такі класні позавозили. Там можна малювати, вона так підсвічується. В мене, наприклад, такої вдома немає. Але це класно, я коли туди приходила, мені дозволяли, ми там малювали, щось робили, круто.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

Серед заходів, які проводяться центрами, є **запрошення цікавих особистостей**, представників різних професій, навіть театральних колективів (Харківська обл.), це дуже подобається дітям. Про **зацікавленість в проведенні таких заходів** наголошують респонденти з Львівської, Дніпропетровської, Київської областей. Деякі центри влаштовують свята, в яких діти охоче беруть участь, переодягаються в яскраві костюми, виступають перед глядачами.

«До речі, у нас на 14 лютого, на День закоханих, був такий класний двіж, у нас там дискотека була, ми грали в ігри, як «Хто зверху», тільки у нас така дергачівська гра «Хто зверху», ми там грали. Класне таке місце – це місце спогадів і, мабуть, зараз реально я так задумуюсь, якби його не було, у нас би не було таких моментів. Не дивлячись на те, що війна, але нам є багато чого згадати, це навіть круто, тому що війна багато чого забрала в нас, на жаль.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

Наповнення центрів сучасною технікою дає можливість скористатись інтернетом, працювати за комп'ютерами, створювати різні програми, ігри, виконувати розважальні вправи, займатись цифровим дизайном. Крім навчання, діти мають можливість пограти в різноманітні ігри на ноутбуках, позмагатись в «Kahoot». **Різноманіття методів та форм навчання** і виховання, сприяють мотивації і можливості пізнати щось нове, здобувати певні вміння та навички у сфері ІТ.

Цікавим для дітей є такий захід, як гра в **настільні ігри**, вибір яких дуже великий, грають всі разом – і діти, і викладачі.

Одним із розповсюджених (у всіх областях, крім Львівської) і затребуваних заходів є спільний **перегляд цікавих фільмів**, мультфільмів та їх обговорення.

Також в цифрових освітніх центрах **працюють психологи**, до яких можна звернутись і отримати необхідну допомогу.

«Я дізнався про програму Canva, вона є на безкоштовній платформі, і ти можеш робити багато всяких презентацій.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Львівська обл.

«Ми багато робили, нам навіть дали комп'ютери, щоб ми дизайн робили. Нам дали завдання і це цікаво дуже. Дизайн на знаки ми робили, спроектувати знак, там на свій вибір треба було зробити.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Львівська обл.

«Ігри на зразок «Kahoot» - це розвиваюча гра, там питання, варіанти відповідей і треба відповісти. Дитина багато чого нового з цієї гри дізнається. Вони складають самі подібні ігри, потім пробують грати, дають друзям чи відгадують, чи ні?»

Із ГІ з батьками, Чернівецька обл.

«Були і з психологами заняття, йому було сподобалось, розказував, з ким він себе асоціює.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

«В цьому просторі у нас була психолог, я до неї ходила, не знаю, може, ще хтось ходив, крім мене, вона мені, до речі, дуже допомогла на той момент, це, до речі, ще одна причина, по якій я ходила у цей простір.»

Із ФПІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

Працівники цифрових освітніх центрів DLC приділяють увагу фізичному розвитку дітей, проводять спортивні заходи. Діти займаються рухливими вправами, влаштовуються фізкультхвилинки між заняттями, гра у волейбол, футбол, ігри на свіжому повітрі.

Під час канікул в центрах **влаштовуються табори**, де діти не тільки розважаються, беруть участь у різноманітних квестах, а й отримують цікаву інформацію.

«Вони могли прийти у Центр, роззутись, там пострибати. Так само ця, їхні активні руханки, я бачила, вони супроводжувались музикою, караоке.»

Із ПІ з батьками, Київська обл.

«Кожного дня в таборі їм розповідали про якусь країну. Якщо вони ще нічого з географії, крім України, не вчили про інші країни, то це додатково: Ми сьогодні Китай вчили. Нас про Австралію розповідали.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

Але **деякі респонденти вказують** на те, що дітям в центрах **не вистачає фізичної активності** (Харківська обл.), **спортивних майданчиків** на вулиці біля центру (Дніпропетровська обл.).

СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДО ВІДВІДУВАННЯ ЦЕНТРУ ДІТЬМИ

Більшість батьків задоволені тим, що дитина відвідує центр, де є відносна безпека, нагляд за дітьми. Вони наголошують на позитивних змінах в емоційному стані дітей, тому що вони приходять з занять у гарному настрої, з бажанням розповісти про те, чому їх навчили. Діти самостійно роблять вибір щодо відвідування центру, їх ніхто не змушує, не обмежує, батьки можуть просто запропонувати, а дитина вже вирішує, як їй вчинити.

Важливим для батьків є те, що вони мають вільний час для вирішення власних справ під час перебування дитини у центрі.

«Вони там весело цікаво проводять час. Їх навчають цифрових технологій, розповідають про країни, із ними бавляться, їм щось доносять. Це корисне проведення часу, тому я навіть не вагалася ні секунди. Це хороша можливість додатково поспілкуватися з друзями, які живуть далі від нас і які теж записані туди.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

«Для меня это вообще глоток воздуха, что могу отдать ребенка на час или полтора здесь, по месту, и эти полтора часа я могу поработать плодотворно, никто меня отвлекать не будет.»

Із ПІ з батьками дітей з ООП, Дніпропетровська область

КОМУНІКАЦІЯ

Центри ДЛС **закривають основну потребу дітей сьогодні – потребу у комунікації**, живому спілкуванні. Переважна більшість дітей відвідує центри вже зі знайомим їй однокласниками чи друзями, з'являється можливість побачити своїх однокласників, зв'язок з якими був до цього майже завжди онлайн, весело провести вільний час. Багато в кого з'являються нові вподобання, нові знайомства. Відвідувачі центру добре ладнують між собою, атмосфера там дружня та доброзичлива.

Завдяки центру **діти легше адаптуються та інтегруються** в спільноту однолітків.

Діти **отримують певне емоційне перевантаження**, відчуття турботи, своєї значущості для інших, у них з'являються приємні спогади про шкільне життя. Вони стають більш активними, впевненішими у собі. Батьки підкреслюють, що завдяки центру діти стали самостійнішими, відповідальнішими.

«Ми у Львові жили півтора року, і йому дуже було важко. Його цькували, називали орком, бо він російськомовний хлопчик, одного разу його намагалися побити». Він після цих декількох занять вже інтегрувався, він вже все, він не боявся, він заходив, казав мені: «Все, давай, пока, я буду займатися, прийдеш пізніше». Емоційний стан його реально став кращим. Він розумів, що він там може поспілкуватися з дітками, і ніяких таких проблем не виникне, і вже потихеньку-потихеньку, десь з середини до кінця літа, він уже почав адаптуватися в самому нашому районі, трошки спілкуватися з дітками, і він побачив, що плюс/мінус, все стабільно, все добре, його ніхто не образить за його російську мову, хоча він намагається говорити українською трошки.»

Із ГІ з батьками, Вінницька обл.

«Я стала більше спілкуватись з людьми, більше проводити часу з ними, а то я ходила тільки на гуртки та до школи і все. І то, там навантаження було, а ти приходиш у DLC, тобі хорошо.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Київська обл.

КОМУНІКАЦІЯ З ПРАЦІВНИКАМИ

Всі респонденти підкреслюють кваліфікованість та грамотність вихователів, до них завжди можна звернутись у разі будь-якої потреби чи виникненні якогось питання.

Працівники цифрових освітніх центрів **мають всі необхідні навички для ефективної комунікації** з дітьми та дорослими, а саме:

- вміють слухати і чути;
- здатні розуміти і відчувати дитину, проявляють турботу;
- проявляють щирість і тактовність;
- уникають непорозумінь, вміють домовлятися;
- грамотно надають нову інформацію, вміють зацікавити.

Фасилітаторки **користуються авторитетом** серед дітей, виявляють уважність і доброзичливість, у тому числі при роботі з дітьми з ООП.

Викладачі відповідальні, уважно ставляться до потреб дітей, звертають увагу на їх

емоційний стан, стан здоров'я. Працівники мають підхід до кожної дитини, вміють зацікавити, пояснити, показати на власному прикладі. Фасилітаторки цифрового освітнього центру DLC, за словами респондентів, завжди спокійні, врівноважені, дружелюбні, ви-кликають довіру.

«Буває, що приходять і дітки з особливими потребами, вони можуть кричати, але ми вже всі звикли до тих діток. Там приходить хлопчина, який має чи ДЦП, чи ще щось. Коли він приходить, як бачить, що хтось за цим комп'ютером, який він любить, він починає кричати, фасилітатори біжать і ту дитину тихенько вмовляють встати, давай на інший. Діти так і звикають. З уважністю, щоб всім було добре, тому що не можна зараз одну дитину виділити, щоб він ще страждав.»

Із ГІ з батьками, Львівська обл.

«У нас буває так, що діти молодші, хлопці 7-9 років, у них бувають бійки, але наші фасилітатори завжди намагаються заспокоїти, вони з ними розмовляють про те, що так не можна, тобто, вирішують цю проблему. У нас так все гармонійно відбувається. Все добре. фасилітатори наші допомогли.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Київська обл.

«Вони розуміють стан дитини, рівень свідомості дитини, її емоційну потребу. Марта може не попрощатися й піти з центру, грюкнувши дверима, бо щось не відбулося, так як вона захотіла в цей момент, або там прийти, не привітатися, бо вона ще не адаптувалася, адміністраторами це сприймається як «ОК.»

Із ГІ з батьками, Чернівецька обл.

БЕЗПЕКА, КОМФОРТНІСТЬ

В центрі діти почуваються безпечно, комфортно, спокійно. **Конфлікти та неприємні ситуації**, які відбувались у центрі, **не пригадав жоден респондент**, тому діти комунікують між собою із задоволенням, у них з'являються нові друзі, з якими продовжується спілкування за межами центру. Батьки не пригадують таких випадків, щоб дитина приходила з занять сумною чи пригніченою.

Під час повітряної тривоги, якщо в центрі є укриття, діти з фасилітаторками спускаються туди, іноді їх забирають батьки, яких інформують в групі для відвідувачей центру про те, що діти спускаються в укриття. Іноді приміщення центру і є підвальним приміщенням, тому діти з виховательками залишаються там, де були. В укритті діти грають в настільні ігри, спілкуються, передивляються фільми, малюють, що робить їх перебування там комфортним та надає відчуття безпеки.

«Вони під наглядом, ніхто їх там не залишає самих. Я туди спокійно дитину здаю, бо знаю, що там при будь-якій можливості в них є номери телефонів батьків, і вони можуть подзвонити. Тому я вважаю, що там їм безпечно.»

Із ГІ з батьками, Львівська обл.

«Дуже комфортно, під час тривоги ми виходимо у коридор, нам дозволяють брати туди ігри, я відчуваю себе безпечно.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Дніпропетровська обл.

В деяких центрах обов'язковою умовою є те, щоб батьки під час відвідування дітьми центру знаходились поряд, і в разі повітряної тривоги забирали дітей до-

дому. Це викликає незадоволення у батьків, тому що їм незручно весь час знаходитись поряд, а за швидкий час немає можливості туди потрапити (Дніпропетровська обл.)

«Конечно, було б непогано, якби якесь було б укриття. Тому що ми просто живем не біля цього центру, нам їхать треба маршрутним таксі, коли тривога, ми могли б не їхати, бо під тривогу ніхто діток не бере, конечно, не дуже зручно.»

Із ГІ з батьками, Дніпропетровська обл.

Діти і батьки усвідомлюють, що повну безпеку під час війни ніхто не гарантує, але продовжують відвідувати простори, а у разі небезпеки чітко виконують вказівки вихователів. Навіть, якщо укриттям є звичайний коридор, дотримання правил двох стін, то діти все одно **почувають себе в центрі комфортно та безпечно.**

«Мабуть, вони над цим не задумуються, діти, більше батьки над цим задумуються, тому що один раз у нас така ситуація відбулася, коли недалеко від цього місця у нас був вибух, і вони, мабуть, більше злякалися, що почали батьки дзвонити туди, у цю кімнату безпеки, вчителю. І вчитель не відпустив їх нікуди, поки батьки не приїхали, не забрали їх, їх це питання не хвилює. Вони цьому не надають значення, батьки більше хвилюються.»

Із ГІ з батьками Харківська обл.

«Безпечно, на жаль, там укриття немає. Воно не дуже безпечно, ми спостерігаємо за ситуацією. Можливо, було б було б непогано, якби було якесь укриття конечно. Крім того, що у нас робиться в нашій країні, в принципі, ніякої небезпеки іншої не було. Тільки тривога, тільки вибухи. А так ніякої небезпеки там для дитини іншої я не бачу.»

Із ГІ з батьками, Дніпропетровська обл.

ОЦІНКА ПРИМІЩЕННЯ ЦЕНТРІВ DLC

Приміщення цифрових освітніх центрів DLC оцінюються, як комфортні, призначені для навчання, розваг та відпочинку дітей, вони є чистими, охайними, теплими, світлими, відносно безпечними, мають все необхідне для навчання та розваг, яскраві, оформлені по-сучасному.

Важливим для респондентів є те, що діти, перебуваючи в цифровому навчальному центрі DLC мають **можливість перекусити** печивом, попиту чаю, тут завжди є чиста вода, одноразовий посуд. В приміщенні є санвузли, в деяких центрах облаштовують туалети для дітей з ООП.

В просторі є новітні прилади для роботи та розваг – ноутбуки, планшети, навушники, всього завжди достатньо для всіх дітей, що відвідують. В приміщенні є все для повноцінних занять: це столи, стільці, шухлядки, дошка, інтерактивна дошка, проектор, бібліотека. **Деякі відвідувачі наголошують на поповненні бібліотеки більш сучасною літературою,** наприклад, збірками С.Жадана (Вінницька обл.).

Особливо дітям **подобаються м'які пуфики,** де вони можуть комфортно грати, відпочивати.

«Є туалет, є вода, весь час свіжа, все прибрано, є окремі кабінети, є великий зал, такий, де може поміститися декілька класів. Це забезпечення технікою. У нас там і

генератори стоять, якщо світла немає. Люди зробили, по можливості, все, що можна, забезпечили нас всім, чим можуть.»

Із ПІ з батьками, Харківська обл.

«Коли входиш у якусь будівлю або щось таке, коли там поганий ремонт, не просто старий, а просто якийсь радянський, який зроблений ще у 80-х роках, там вже все розвалюється, все падає, і стіни падають, і дах, то там некомфортно. А, коли ти приходиш сюди, то ти просто дивишся і відчуваєш, що тобі приємно якось, в тебе немає якось такої відрази, коли ти це все бачиш. Тому мені подобається - гарний ремонт і відчуття цієї безпеки.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

«Одне з найкращих і найкомфортніших приміщень в нашій будівлі, там і кондиціонер, в нас ніде нема більше кондиціонеру, там є все, що треба. Взимку тепло, тому що, якщо там не вистачає батареї, кондиціонери включають.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

«В нас зробили таку, як їдальню там, там було печиво, чай та багато іншого, ми могли перекусити, це як перерва, ми також спілкувались.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Харківська обл.

Необхідно звернути увагу на те, що деякі з респондентів наголошують на **необхідності розширення приміщення**, де займаються діти, бо збільшилась кількість відвідувачів, іноді не вистачає вільного простору.

«Єдине, що на таку кількість дітей, мені здається, воно вже трошки замаленьке. Спочатку, коли центр був непопулярним, його відвідувало менше дітей, зараз, коли дітей багато, мені здається, що місця трохи замало.»

Із ПІ з батьками, Львівська обл.

3.3 Перспективні напрямки розвитку центрів DLC

Головна вимога до роботи центру, про яку наголошують респонденти – це живе спілкування.

Серед затребуваних активностей та заходів респондентами називаються, як ті, що вже проводяться, так і нові напрямки: **професійно-орієнтовані** (ІТ-технології, курси відеоблогерів, фотографів, основи штучного інтелекту, розробка сайтів, SMM-менеджмент, фінансова грамотність, основи ведення бізнесу, маркетинг), **поглиблення знань з освітніх предметів** (вивчення мов - цікавий формат проведення таких занять з носієм мови «Speakingclub», математика, ментальна арифметика, фізика, хімія, екологія, астрономія, психологія, літературні гуртки), **спортивні заняття** (йога, пілатес, оздоровча гімнастика, футбол, волейбол, курсисамооборони - в більшості зацікавлені дівчата, тайський бокс), **творчі гуртки** (3D-дизайн, робототехніка, малювання, татуаж, ліпка з глини, створення колажів, конструювання з «Lego», музика - гра на гітарі, вокал, сучасні танці, акторська майстерність, кулінарія), **розвиток softskills**, а також **інші види активностей**: проведення досліджень, запрошення цікавих гостей, настільні ігри, квести, вистави, перегляд фільмів, деяким також були б цікаві курси з водіння та отримання знань про криптовалюту. Респонденти (діти старшого шкільного віку та їх батьки) **наголошують на необхідності** курсів підготовки до НМТ та профорієнтаційних заходів.

«Мені здається це користувалось би популярністю, курси, які зараз потрібні, в наш час. Зараз дуже багато той самий одяг продають в Інстаграмі, дуже багато я знаю. Блогери ж заробляють в Інстаграмі на рекламі, це було б цікаво - навчити молодь про-суватись в соціальних мережах. Було б дуже класно, як вести свою сторінку, як фото-графувати правильно і це знадобилось би.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Вінницька обл.

«Якщо б там навіть серіали дивились по дві серії. Було б прикольно, щоб там було, ви знаєте, я не знаю, як пояснити, щоб там було реально весело, щоб ми потім обгово-рювали, що там буде далі, оце все. Можливо, якісь вкусняшки купували б, щоб реально класно провели час.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Харківська обл.

«Зустрічі з якимись там особистостями цікавими. От такі у вигляді, такої «Живої книги», просто поговорити, попитати один одного, поспілкуватися, хто чим займав-ся, це було б цікаво точно. Бо вони, от зараз вони захоплюються кимось іншим, окрім рідних, бо всі рідні це не такі, недостойні. Тут треба зовні людина, яка була б цікава їм, дуже цікаво, коли це молоді педагоги, а які ведуть, для них треба, щоб це були гарнень-кі, молоді, особливо класно хлопцям почути хлопців.»

Із ГІ з батьками, Дніпропетровська обл.

«Спортивні заняття можна, спорт в першу чергу для кожної людини потрібний, а зараз для дітей спорт - це так, тому що вони в основному сидять, нема ніякого руху, тому що це неможливо.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

«Більш творчих, може, музичних гуртків. Якщо б це була гітара чи якийсь інстру-мент, який можна принести й спробувати, чи дитині сподобається... Я думаю, це б їм сподобалося і зацікавило б їх, тому що половина класу так точно ходить на якісь музичні гуртки, наприклад, на співи чи на якісь музичні інструменти, тому, можливо, це дітям і було б цікаво.»

Із ГІ з батьками, Львівська обл.

«Кулінарні курси допоможуть їм удома бути корисними.»

Із ГІ з батьками, Чернівецька обл.

«Якась програма, пов'язана з вибором майбутньої професії, особливо для дітей, яким 12-15 років. Наприклад, є такі спеціалізації, де дитина може вибрати і поспробувати попрацювати. Можливо, дітям старшої школи це допомогло би. Для мене це зараз ак-туально, я за те, щоб допомогти доньці визначитися.»

Із ГІ з батьками, Чернівецька обл.

Перспективним, на думку респондентів, було б поєднання різноманітних вмій та навичок з гуманітарних дисциплін зі сферою ІТ, тобто, використання інтегрованого міждисциплінарного підходу. Це зацікавить дітей, надасть їм можливість ефективно використовувати набуті знання в майбутньому.

ЗРУЧНИЙ ФОРМАТ ТА ЧАС ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЗАХОДІВ ЦЕНТРАМИ DLC

Більшості респондентів **зручніше відвідувати простір** під час навчання у другій половині дня, десь з 15-00 – 16-00. У вихідні або канікули центр зручніше відвідувати зранку, з 10-00.

Щодо **відвідування центру на вихідних**, думки розділились: одні респонденти вважають заняття на вихідних кращим варіантом, тому що в інші дні йдуть заняття в школі.

Частина респондентів, навпаки, вважає, що вихідні не підходять для відвідування центру, тому що в ці дні заплановані інші справи.

«Після уроків, мабуть, годині о 15-00 – 16-00. Вони самостійно можуть прийти, а якщо діти молодші, то звісно, ще треба підлаштуватись під батьків, щоб батьки могли їх привести туди, а батьки подекуди на роботі.»

Із ФГІ з батьками Харківська обл.

«У вихідні також було б зручно. Тоді вже, якщо б це вихідні були дні, то це вже тут без різниці, вранці чи ввечері, але мені здається, що зручніше було б вранці.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Вінницька обл.

«На вихідні особисто нам, це не дуже доречно, тому що вихідні дні у мами завжди розписані, завжди є справи і щоб діти вписувалися, якщо влітку, то це поїхати на відпочинок.»

Із ГІ з батьками, Львівська обл.

На думку респондентів, в групах дітей, що займаються в цифрових освітніх центрах, повинно бути до 10 осіб. Оптимальна частота відвідування простору - 2-3 рази на тиждень. Бажана тривалість занять для більшості респондентів - 2-3 години. Як одну із складових комфортного перебування респонденти називають розподіл відвідувачів центру за віком і, згідно віку, за часом. Деякі з відвідувачів пропонують надати їм можливість підключатись до зайнять онлайн, коли в них нема можливості потрапити до освітнього центру.

«І ще було б добре, якщо б була можливість займатися онлайн. Наприклад, в тебе не виходить один раз прийти, ти можеш під'єднатися в «Zoom».»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Вінницька обл.

Необхідно звернути увагу на те, що деяких респондентів **непокоїть інформація** серед жителів громади щодо закриття центрів

«Там було нам близько, і воно зачинилося. І тепер тут трохи рідше ходимо, тому що трохи далі для друзів. Їх(навчальні центри) дуже багато позакривали. Взагалі було чи 12, чи 13, а зараз залишилось чи 3, чи 4. І їх хочуть закрити до одного чи зовсім нуль. Тому що не вигідно тим, хто його утримує. Вони хочуть або залишити один, або закрити. Навіть наш центр вже під загрозою закриття. Ми вже записували відео, щоб не закривали. Взагалі, ми завжди були під закриття. Це не тільки наш центр, а всі.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Київська обл.

БАР'ЄРИ ВІДВІДУВАННЯ ЦЕНТРІВ

- Віддаленість від місця проживання. У батьків не вистачає часу відвозити дитину на заняття;
- Відвідування центру дітьми різних вікових категорій одночасно, їх велика кількість;
- Недостатньо місця у приміщенні (Вінницька обл., Львівська обл., Київська обл.);
- Короткий робочий день центру, центр працює тільки у робочі дні;
- Безпекова ситуація, відсутність можливості забирати дитину під час тривоги, небезпечне місце розташування простору;
- Дискомфорт через погане облаштування місць для особистої гігієни (вбиральні, Харківська обл.);
- Відсутня можливість перекусити (Чернівецька обл.);
- Не проводиться робота з дітьми дошкільного віку;
- Розміщення інших організацій на територіях центру (Харківська обл.);
- Діти відвідують інші гуртки та репетиторів, не встигають;
- Підліткова сором'язливість, потрібна компанія для відвідування, самі не наважуються;
- Відсутність потреби до відвідування центру;
- Одноманітність в активностях;
- Велика черга на відвідування центру, багато бажуючих (Дніпропетровська обл.);
- Замало фізичної активності, відсутність спортивного куточку.

«У Львові напружена ситуація з трафіком. Багато людей, тому там нема ніякого бажання, кудись далеко їхати. Це багато часу займає, тому по можливості ми шукаємо в нашому районі або в сусідніх, якщо там таке є, тільки туди і ходимо.»

Із ГІ з батьками, Львівська обл.

«Оскільки це не підземне місце, а на жаль, надземне. Якби було під землею, так, хоча б трошечки, знаєте, як от сховище, не знаю, то напевно, я все ж-таки тоді водила, а так у мене не було такої впевненості, тим паче, знаючи, де ми, наше місцезнаходження і що кожен день повітряні тривоги.»

Із ГІ з батьками, Харківська обл.

«Немає ніде зони, де дитина може вийти, побігати поряд. Приміщення невеликі, якщо, наприклад, душно, то краще на вулиці побігати, потім всістися, ніж просто сидіти в душній залі.»

Із ГІ з батьками, Дніпропетровська обл.

РЕСПОНДЕНТИ ПРОПОНУЮТЬ НАСТУПНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОБЛАШТУВАННЯ ТА НАПОВНЕННЯ ПРОСТОРУ ЦЕНТРІВ:

- Створення зони відпочинку;
- Створення «безпечної зони», тобто окремого закритого простору з м'яким покриттям, щоб мінімізувати травмування. Тут діти можуть бігати, кричати, і таким чином виплескувати енергію, що важливо для поповнення ресурсу під час війни;
- Відкриття кафе на території простору;
- Організація спільного дозвілля дітей та батьків;
- Запровадження проєкту із залученням донорів і часткової оплати батьками щодо оздоровлення дітей шляхом спортивних заходів;
- Запрошення до штату центру логопеда для дошкільнят (Вінницька обл., Харківська обл., Дніпропетровська обл.);
- Мережування центрів по громаді – це виїзні заходи центрів до віддалених населених пунктів громад, що будуть відбуватись декілька разів на тиждень. Це збільшить доступ дітей до позашкільної освіти, які мешкають у віддалених від центру районів.

«Можна було б ще додати невелику chill-зону, підставити якийсь диванчик, можливо, проводити там, покласти, можливо, якийсь «PlayStation», це вже так, чисто вже розваги. Щоб chill-зона була якась.»

Із ФГІ з дітьми старшого шкільного віку, Чернівецька обл.

«Щоб там була маленька кафешка, щоб було можна відпочити, щось купити собі. Якийсь чайок купити, можливо, печиво купити.»

Із ФГІ з дітьми середнього шкільного віку, Вінницька обл.

«Було б дуже також важливо в цих проєктах не лише брати дітей, а проводити спільне дозвілля батьків і дітей. Можливо, у якихось квестах, якихось гімнастичних тренуваннях. Щось таке, щоб об'єднати батьків і дітей.»

Із ГІ з батьками, Чернівецька обл.

«Це дало би певний ефект залучення більшої кількості дітей до занять. Є будинки культури і є освітні заклади, це школи. От тому або на базі одного або на базі іншого, я думаю, що це було б зручно і доречно. Якби вони приїжджали, наприклад, там декілька разів на тиждень, так, і проводили якісь заходи.»

Із ГІ з батьками, Дніпропетровська обл.

РЕЗУЛЬТАТИ КАБІНЕТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО РІВНЯ ДОСТУПУ ДІТЕЙ ДО ЯКІСНОГО НАВЧАННЯ

Широкомасштабна збройна російська агресія спричинила велику кількість руйнівних наслідків для системи освіти України. Тимчасова окупація частини території держави, систематичні обстріли житлових будівель, об'єктів інфраструктури та адміністративних споруд, спроби зруйнувати систему енергозабезпечення негативно вплинули на можливість реалізації права українських дітей на здобуття повної загальної середньої освіти. Втім, прогресивний розвиток і постійне вдосконалення освітніх процесів протягом останніх десятиліть дали змогу в умовах правового режиму воєнного стану спиратися на вже вироблене методологічне і правове підґрунтя, яке передбачало широке різноманіття форм здобуття освіти – дистанційної, екстернатної, сімейної, педагогічного патронажу та інших. Напрацьовані під час пандемії коронавірусної хвороби COVID-19 здобутки освітньої системи щодо організації дистанційної освіти в синхронному режимі було плідно використано для організації навчання дітей в умовах збройного конфлікту високої інтенсивності. Можна констатувати, що система освіти України, не зважаючи на втрати і постійні спроби дестабілізації з боку держави-агресора, зберегла свою цілісність та здатність забезпечувати доступ до освітніх послуг.

Разом з тим, тривалий характер та масштабність терористичних атак російської федерації у всіх регіонах України обумовили збільшення використання дистанційної форми навчання, особливо в прифронтових регіонах. У свою чергу, це сприяло виникненню низки проблем, пов'язаних з неможливістю педагогів забезпечити індивідуальний підхід до кожного учня та учениці в умовах електронного освітнього середовища, гальмуванням процесів соціалізації дітей без живого спілкування з вчителями та однокласниками, проблемами доступу до інтернету під час обмеження енергопостачання, неможливістю частини батьків забезпечити належні умови для навчання дитини внаслідок втрати житла, роботи, основних джерел існування.

Вказане має своїми наслідками нерівномірність доступу дітей до якісного навчання у системі формальної освіти і обумовлює необхідність дослідження ключових проблем у цій сфері.

1. Основи правового регулювання в сфері забезпечення якісної формальної освіти в умовах правового режиму воєнного стану

Конституція України у ст.53 визначила право та обов'язок громадян України щодо здобуття повної загальної середньої освіти. При цьому держава має забезпечити доступність, безоплатність та розвиток такої освіти та різних форм навчання². Забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності, а також рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками віднесено до провідних принципів освітньої діяльності **Законом України «Про освіту»**. Цим же законом визначено поняття формальної освіти як освіти, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів

2 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою³.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» встановив правові, організаційні та економічні засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти, визначив вимоги до безпечного освітнього середовища, та закріпив поняття якості повної загальної середньої освіти, під якою розуміється відповідність результатів навчання, здобутих учнем на відповідних рівнях повної загальної середньої освіти, державним стандартам⁴. Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику з питань забезпечення якості освіти, забезпечення якості освітньої діяльності, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства, є Державна служба якості освіти України. Цей орган проводить інституційний аудит закладів освіти; надає їм рекомендації щодо організації та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти; проводить моніторинг якості освітньої діяльності та якості освіти тощо⁵.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 8 вересня 2020 року № 1115 було затверджено **Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти**. Вказаний правовий акт визначив особливості правовідносин в електронному освітньому середовищі, під яким розуміється сукупність умов навчання, виховання та розвитку учнів, що забезпечуються за допомогою сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій. У Положенні визначено, що організація дистанційного навчання забезпечує можливість реалізувати право осіб на якісну та доступну освіту відповідно до їх здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей та досвіду, незалежно від віку, місця проживання чи перебування, стану здоров'я, інвалідності, соціального і майнового стану, інших ознак і обставин, у тому числі тих, які об'єктивно унеможливають відвідування закладів освіти. Отримання навчальних матеріалів, спілкування між суб'єктами дистанційного навчання під час навчальних та корекційно-розвиткових занять, консультацій, що проводяться дистанційно, забезпечується передачею відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації в синхронному або асинхронному режимі. Педагогічні працівники самостійно визначають режим (синхронний або асинхронний) проведення окремих навчальних занять. При цьому не менше 30 відсотків навчального часу, передбаченого освітньою програмою закладу освіти, організовується в синхронному режимі (решта навчального часу організовується в асинхронному режимі).⁶

20 листопада 2019 року Україна приєдналася до **Декларації про безпеку шкіл (SafeSchoolsDeclaration)**⁷, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898-р було затверджено План заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл, який у тому числі передбачав забезпечення здобувачів освіти та педагогічних працівників електронними освітніми ресурсами, забезпечення педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти необхідними технічними засобами для організації дистанційного навчання, інших форм здобуття загальної середньої освіти з використанням технологій дистанційного навчання, забезпечення підключення закладів освіти, що розташовані в сільській місцевості, до високошвидкісного Інтернету та створення технічної можливості учасникам освітнього процесу (вчителям та учням) брати участь у дистанційному навчанні (в рамках програми 2911060 "Субвенція з державного бюджету

3 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

4 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984>

5 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-%D0%BF#Text>

6 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>

7 <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/unicef-and-ministry-education-and-science-join-efforts-enhance-security-schools>

ту місцевим бюджетам на реалізацію заходів, спрямованих на підвищення доступності широкосмугового доступу до Інтернету в сільській місцевості”), а також забезпечення психологічного супроводу освітнього процесу та впровадження програм психоемоційної підтримки для учасників освітнього процесу⁸.

29 березня 2024 року Кабінет Міністрів України затвердив розпорядження «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898, яким було актуалізовано **План заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл**⁹. Аналіз змін свідчить про виключення з означеного Плану заходів, пов'язаних із забезпеченням здобувачів освіти та педагогічних працівників електронними освітніми ресурсами, а також з доступом до мережі Інтернет в сільській місцевості. Крім того, у План було добавлено розділ «Фінансування». Забезпечення педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти необхідними технічними засобами для організації дистанційного навчання передбачено виключно за рахунок донорської допомоги, а заходи психоемоційної підтримки учасників освітнього процесу, на думку нормотворця, фінансування не потребують.

Освітній процес у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 н. р., відповідно до рішень обласних, Київської міської військових адміністрацій та засновників закладів освіти, може бути організовано за очною, дистанційною формами навчання або їх поєднанням (за змішаним режимом) залежно від можливостей фонду захисних споруд у цих закладах. Організація освітнього процесу залежить від безпекової ситуації в кожному населеному пункті. Структура і тривалість навчального тижня, навчального дня, занять, відпочинку між ними, форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти в межах часу, передбаченого освітньою програмою, відповідно до обсягу навчального навантаження, встановленого навчальним планом, та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, особливостей регіону тощо. Освітній процес в очній формі запроваджується в приміщеннях або будівлях закладу освіти тільки в межах розрахункової місткості споруд цивільного захисту, що можуть бути використані для укриття учасників освітнього процесу в разі включення сигналу «Повітряна тривога» або інших відповідних сигналів оповіщення. Якщо потужності споруд цивільного захисту є недостатніми для укриття всіх учасників освітнього процесу, то освітній процес може бути організовано шляхом розподілу навчального часу в межах годин (змін) упродовж дня, годин (змін) і днів упродовж тижня, годин (змін), днів та тижнів упродовж місяця або семестру тощо¹⁰.

Таким чином, правове регулювання відносин, які виникають при реалізації права дитини та здобуття повної загальної середньої освіти в умовах правового режиму воєнного стану, дозволяє гнучко пристосовуватися до змін в оперативній обстановці та враховувати загрози безпеці учасників освітнього процесу. Разом з тим, зберігає свою актуальність низка проблем, пов'язаних з відмінностями в оцінці рівня загроз батьками дитини (внаслідок чого частина дітей може залишитися вдома, а частина прийти до школи, що дестабілізує освітні процеси). Розпливчатість правових приписів щодо асинхронного режиму навчання породжує відсутність єдиних вимог до якості та виду навчальних матеріалів, які в ньому використовуються – це можуть бути як відеолекції, які містять детальні пояснення навчальної теми, так і фотографії сторінок підручника з завданнями, які учні мають самостійно розв'язати. Відмова від фінансування програм доступу до Інтернету у сільській місцевості у межах Плану заходів щодо реалізації Декла-

8 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2021-%D1%80#Text>

9 <https://www.kmu.gov.ua/news/aktualizovano-plan-zakhodiv-shchodo-deklaratsii-pro-bezpeku-shkil-rishennia-uriadu>

10 https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89791/

рації про безпеку шкіл в цілому узгоджується з курсом уряду на закриття сільських шкіл (в Україні щорічно припиняють своє існування 200–250 сільських закладів середньої освіти, з 1 вересня 2025 року передбачено припинення бюджетного фінансування шкіл із чисельністю учнів менше 45). Однак проблеми недостатності електронних освітніх ресурсів та потреби в кваліфікованій психологічній підтримці педагогічних працівників зберігають свою актуальність.

2. Форми навчання в школах (дистанційна, очна, змішана)

Відповідно до даних Державної служби статистики України, станом на початок 2022/2023 навчального року в Україні функціонувало 12976 закладів загальної середньої освіти, в яких навчалося 4 041 976 учнів¹¹.

За даними МОН України (наданими міжнародною організацією «SavetheChildren»), станом на 15.10. 2023 року освітній процес здійснювався у 12 604 закладах ЗСО, з них: заочною формою надавали освітні послуги 7 190 закладів ЗСО, за дистанційною формою 2 575 заклади ЗСО, за змішаною – 2 839 закладів ЗСО. Для порівняння: у вересні 2022 року заочною формою надавали освітні послуги 3,5 тис. закладів ЗСО; за дистанційною формою – 5,5 тис.; за змішаною – понад 3,8 тис.¹². Після лютого 2023 року звіти МОН України за формою «Огляд поточного стану освіти і науки» на офіційному сайті Міністерства не оприлюднювалися.¹³

Що стосується областей, то станом на жовтень 2023 року у Вінницькій області функціонувало 620 ЗЗСО (зокрема офлайн – 496, онлайн – 19, змішана форма - 105), у Дніпропетровській – 806 ЗЗСО (32/297/477), у Київській – 627 ЗЗСО (362/13/252), у Львівській – 1093 ЗЗСО (1008/0/85), у Харківській – 621 ЗЗСО (0/602/19), у Чернівецькій – 340 ЗСО (287/0/53).¹⁴

За даними Реєстру суб'єктів освітньої діяльності, у Вінницькій області станом на 20 липня працюють 773 ЗЗСО, Дніпропетровській – 932, у Київській – 743, у Львівській – 1282, у Харківській області – 776, Чернівецькій – 432¹⁵. В Реєстрі присутні ЗЗСО, розташовані у тимчасово окупованих районах. На тимчасово окупованій території разом із філіями опинилося 894 ЗЗСО (станом на 21 травня 2023 р.).¹⁶

Відсутність у вільному доступі офіційних даних щодо форм навчання, підготовлених за єдиною науково обґрунтованою методологією компетентним органом публічної влади, дещо ускладнює завдання дослідників та донорських організацій, яким доводиться самостійно збирати необхідні відомості. Спроби заповнити прогалини у даних щодо кількості ЗЗСО, які надають освітні послуги заочною, дистанційною і змішаними формами, робилися у декількох дослідженнях. Їх результати мають значні відмінності, обумовлені цілями, вибіркою та постановкою питань, втім, вони дають змогу виокремити низку існуючих в діяльності ЗЗСО тенденцій. Так, у звіті за результатами дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році, підготовленому Державною службою якості освіти України за підтримки ініціативи «Збереження

11 https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/osv/osv_rik/arch_pto_u.htm

12 <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/pidtrimka-osviti-i-nauki-ukrayini-pidchas-vijni>

13 <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/pidtrimka-osviti-i-nauki-ukrayini-pidchas-vijni>

14 https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/osv/osv_rik/arch_pto_u.htm

15 <https://registry.edbo.gov.ua/zagalna-serednya-osvita/>

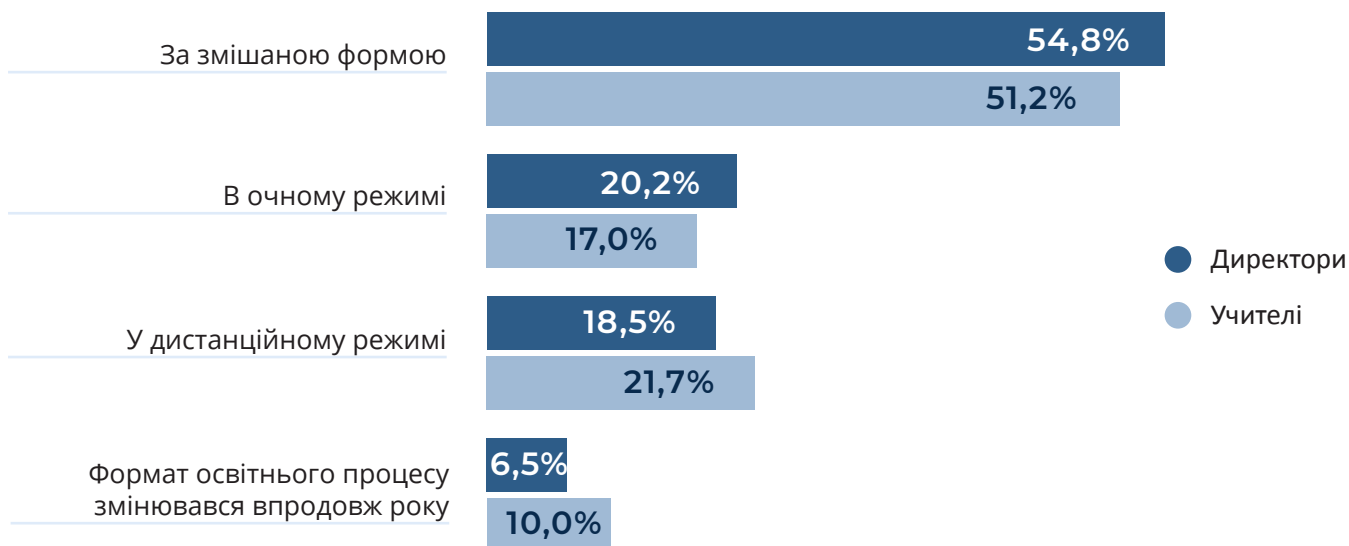
16 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

доступу до шкільної освіти», визначено, що в результаті повномасштабної війни росії проти України близько 800 тис. школярів змінили форму здобуття освіти з денної на дистанційну (з 17 669 учнів/учениць у 2021 році до 772 909 у 2022) та сімейну (домашню) (з 4 695 до 64 409 учнів/учениць відповідно). Найбільше ці зміни стосуються Сходу та Півдня країни, звідки близько 40 % та 30 % учнів/учениць відповідно були вимушені виїхати за кордон чи в інші регіони країни. У першому півріччі 2022/2023 н.р. не вдалося відновити очне навчання у повному обсязі. Лише 15 % закладів освіти працювали очно, 33 % — дистанційно, 51 % — змішано, поєднуючи очне та дистанційне навчання. На Сході та Півдні України переважало дистанційне навчання, у Центрі та на Півночі — змішане, на Заході – змішане навчання у містах та очне у селах.¹⁷

Дослідження, проведене дослідницькою компанією «GradusResearch» з 27 вересня до 14 жовтня 2023 року, дало змогу отримати наступні дані щодо використання різних форм навчання у 6 областях України: у Херсонській області 56% - онлайн, 17% - змішана форма, 27% - очна форма; у Сумській - 40% - онлайн, 28% - змішана форма, 32% - очна форма; у Харківській – 97% - онлайн, 2% - змішана форма, 1% - очна форма; у Запорізькій - 94% - онлайн, 5% - змішана форма, 1% - очна форма; у Чернігівській - 16% - онлайн, 18% - змішана форма, 66% - очна форма; Херсонській - 92% - онлайн, 2% - змішана форма, 6% - очна форма.¹⁸

Дослідженням щодо впровадження реформи НУШ у пілотних закладах освіти (базова школа) у 2023 році було встановлено, що більше ніж половина пілотних закладів освіти в умовах воєнного стану здійснювала освітній процес за змішаною формою: про це повідомили 54,8 % директорів і 51,2 % учителів. Також частина педагогів зазначила, що залежно від ситуації формат освітнього процесу змінювався впродовж року¹⁹.

РОЗПОДІЛ ВІДПОВІДЕЙ РЕСПОНДЕНТІВ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В 2022-2023 Н.Р. ²⁰

Аналіз даних, пов'язаних з розподілом форм навчання в ЗЗСО, свідчить про збільшення використання дистанційної форми з синхронним (онлайн) і асинхронним режимом навчання. До основних причин, які сприяють її застосуванню, відносять: необхідність забезпечити безпеку учасників освітнього процесу під час повітряних тривог,

17 <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>

18 https://osvita.ua/doc/files/news/904/90487/Realnist_osvityan_u_vijskovich_umovah_1.pdf

19 https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/pilot_nus_report_2023.pdf

20 https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/pilot_nus_report_2023.pdf

виїзд здобувачів освіти за кордон чи в інші регіони України, проблеми з енергопостачанням. ЗЗСО, за наявності обладнаних укриттів, намагаються максимально використувати можливості змішаної освіти, яка поєднує дистанційні та очну форми навчання. Втім, для низки ЗЗСО, в яких відсутні обладнані укриття, або які розташовані на окупованій території чи поблизу районів ведення бойових дій, дистанційна форма освіти (у поєднанні з індивідуальними формами, такими, як екстернат, сімейна форма навчання та педагогічний патронаж) залишається єдиним варіантом надання освітніх послуг.

3. Рівень і якість підтримки з боку викладачів

Чисельні стресові фактори, пов'язані із веденням на території України бойових дій, широке використання дистанційної форми навчання, недостатність заходів соціалізації обумовлюють необхідність застосування заходів підтримки для всіх учасників освітнього процесу. Проте, якщо педагоги і батьки учнів, будучи повнолітніми дієздатними особами, можуть обирати способи та види необхідної їм методологічної, психологічної та іншої допомоги, то діти потребують більш уважного підходу з урахуванням особливостей їх актуального психічного стану, сформованості вміння навчатися самостійно та рівня засвоєння змісту освітньої програми.

Надання підтримки учням має дві складові – інтелектуальну та психологічну. Основною причиною необхідності інтелектуальної підтримки з боку викладачів є втрати у навчальному процесі, обумовлені пропуском занять з-за відсутності інтернету, нестачі електропостачання, хвороби учнів, складнощів із засвоєнням навчального матеріалу при застосуванні асинхронного режиму навчання. Найбільш розповсюдженою формою підтримки є надання учням матеріалів теоретичного та практичного характеру, засвоєння яких передбачається самостійно. Так, за даними Державної служби якості освіти України, компенсація втрат у навчальному часі (пропущені навчальні заняття) найчастіше відбувається через надання учням/ученицям навчальних матеріалів (презентація, відео, аналогічні навчальні заняття онлайн) та завдань для самостійного опрацювання. Рідше проводять групові та індивідуальні консультації, додаткові навчальні заняття.²¹

За результатами дослідження, проведеного соціологічною агенцією VoxPopuli на замовлення Благодійного фонду savED, 44% опитаних учнів та учениць відповіли, що всі або більшість учителів та вчительок пропонували допомогу та підтримку в подоланні труднощів у навчанні. За словами третини учнів та учениць (31%), лише окремі вчителі та вчительки або ніхто не надавав допомогу. 18% учнів та учениць не змогли відповісти на це запитання. 75% учнів та учениць не заперечили, що мають певні прогалини у знаннях. Якщо їх брати за 100%, то чверть таких учнів та учениць (27%) стверджують, що допомоги від учителів та вчительок вони не отримували. Серед батьків показники вищі — 77% не заперечують наявності прогалин у дітей, але при цьому 31% серед тих, хто має прогалини, не отримували підтримки від учителів. За словами батьків і дітей, найпопулярніша форма підтримки — додаткові завдання / матеріали, далі йдуть індивідуальні та групові консультації, додаткові заняття. Водночас серед педагогів та педагогинь 94% не заперечили, що в них є учні й учениці з прогалинами у знаннях. Хоча лише 1% серед таких учителів та вчительок нічого не пропонували для підтримки, а більшість із них не лише давали додаткові завдання / матеріали, а й проводили (за їхніми словами) групові та індивідуальні консультації.²²

21 <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>

22 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2024/02/10/Zvit.Viyta.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhnennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf>

Допомога від учителів та вчительок	Учнівство	Батьки	Учительство
% мали прогалини у засвоєнні / мали учнів та учениць із прогалинами	75%	77%	94%
Додаткові завдання, відеоматеріали для самостійної роботи	40%	36%	76%
Індивідуальні та групові консультації	24%	26%	68%
Додаткові навчальні заняття	22%	21%	34%
Вчитель/вчителька запропонував/-ла попрацювати з іншими учнями/ученицями, які цю тему засвоїли	18%	7%	16%
Жодної допомоги від учителів/вчительок не отримувал/-ла	27%	31%	1%

Необхідність в психологічній підтримці з боку викладачів обумовлена впливом на дітей різноманітних стресових факторів, обумовлених веденням бойових дій, втратами (членів сім'ї, дома), порушенням звичних режимів освітнього процесу, обмеженням спілкування з однолітками при дистанційній та змішаній формі навчання, складнощами адаптації до іншого соціального середовища у внутрішньо переміщених осіб та осіб, що скористалися прихистком в інших країнах. В цілому рівень психологічної підтримки, який надається учням з боку вчителів, можна оцінити як позитивний. Згідно даних, оприлюднених в Національному звіті за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 в Україні, більшість учнів (89%) погодилися або повністю погодилися з тим, що вчителі в їхніх закладах освіти ставляться до них доброзичливо, цікавляться їхнім добробутом (81%) і ставляться до них з повагою (78%). Дещо менша кількість 15-річних підлітків (42%) повідомляла, що їхні вчителі були б занепокоєні, якби вони прийшли до школи засмучені. Водночас на тлі такої загалом позитивної картини 7% українських учнів повідомили, що вчителі залякували їх, а 8% відчували, що їхні вчителі ставилися до них погано.²⁴

За результатами дослідження, проведеного освітньою фундацією «GoGlobal» за підтримки FinnChurchAid (FCA), у дітей з прикордонних та прифронтових громад (Чернігівська, Херсонська, Сумська, Харківська, Запорізька та Миколаївська області), за оцінками педагогічних працівників, фіксується: у 57% опитаних - байдужість до навчання, зниження мотивації; у 55% - погіршення пам'яті та концентрації уваги; у 53% - швидка втомлюваність під час занять. Потребують підтримки самі педагогічні працівники: за їх оцінками, заходами підтримки, на їх думку, мають стати їх особиста участь у тренінгах, підтримуючих зустрічах (від 21% до 31% опитаних), групові тренінги для учнів (від 20% до 25%), індивідуальні консультації психолога (від 16% до 21%), тренінги для батьків (від

²³ <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2024/02/10/Zvit.Viyta.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhnennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf>

²⁴ https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf

13% до 20%), індивідуальна робота психолога, соціального педагога з учнями (від 10% до 18%).²⁵

На рівень допомоги в умовах дистанційного навчання свій вплив справляє наявність у педагогів технічних можливостей для побудови ефективної комунікації з учнями. Проте, як свідчать результати досліджень, потребу педагогів в засобах зв'язку та цифрових пристроях неможна вважати задоволеною: за відповідями директорів і учителів, для організації освітнього процесу в умовах воєнного стану найбільше вчителям бракує безперебійного доступу до інтернету (42,8 % учителів і 36,3 % директорів), доступу до електронних ресурсів з дидактичними матеріалами для учнів (38,3 % і 29,8 % відповідно) і достатньо потужного комп'ютера / планшета (30,7 % і 39,5 %). Лише чверть директорів і близько чверті учителів повідомили, що їм усього вистачає для організації освітнього процесу в умовах воєнного стану.²⁶ Крім того, відзначається вплив на надання індивідуальної допомоги учням таких факторів, як брак вільного часу в педагогів, різні часові пояси в учнів/учениць та вчителів, небажання в учнів/учениць та батьків виділяти додатковий час.²⁷

У цілому рівень та якість підтримки учнів з боку педагогів в умовах війни можна охарактеризувати позитивно. Спостерігається недостатність індивідуальних форм допомоги у подоланні прогалин у засвоєнні освітньої програми, а також недосконалість технічних можливостей педагогів для виконання своїх функцій при застосуванні дистанційної форми освіти.

4. Кількість годин, протягом яких діти відвідують дистанційне навчання

Однією з основних проблем, які знижують якість освітнього процесу у дистанційній формі, є суперечність між часом, потрібним для засвоєння змісту освітньої програми, та фізіологічними можливостями дитячого організму до роботи в цифровому середовищі без шкоди для їх організму. Відповідно до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205, в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації іншого характеру безперервна тривалість навчальних занять при організації дистанційного навчання у синхронному форматі не повинна перевищувати для учнів:

1-2 класів - 2 навчальних занять по 30 хвилин або 3 - по 20 хвилин;

3-4 класів - 2 навчальних занять по 45 хвилин або 3 - по 30 хвилин, або 4 - по 20 хвилин;

5-6 класів - 2 навчальних занять по 45 хвилин або 3 - по 35 хвилин, або 4 - по 25 хвилин;

7-9 класів - 2 навчальних занять по 45 хвилин або 3 - по 40 хвилин, або 4 - по 30 хвилин, або 5 - по 25 хвилин;

10-11 класів - 3 навчальних занять по 45 хвилин або 4 - по 35 хвилин, або 5 - по 30 хвилин, або 6 - по 25 хвилин.²⁸

25 https://osvita.ua/doc/files/news/904/90487/Realnist_osvityan_u_vijskovih_umovah_1.pdf

26 https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/pilot_nus_report_2023.pdf

27 <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>

28 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>

Аналіз розкладів занять у ЗЗСО Вінницької, Дніпропетровської, Київської, Львівської, Харківської та Чернівецької області свідчить про їх відповідність Санітарному регламенту.

Так, у комунальному закладі «Дергачівський ліцей №1 імені Данила Бакуменка» Дергачівської міської ради Харківської області у розкладі уроків 1-4 класів в умовах дистанційного навчання на 2023\2024 навчальний рік у синхронному режимі для учнів 1-2 класів передбачено 3 уроки по 20 хвилин, 3-4 класів – 4 уроки по 20 хвилин. Для 5-6 класів передбачено 4 уроки по 25 хвилин, для 7-8 класів – 5 уроків по 25 хвилин. 8-9 класи мають 5 уроків по 25 хвилин, 10-11 – 6 уроків по 25 хвилин²⁹. Натомість, у ліцеї 6 м. Новомосковська Дніпропетровської області для 1 класів передбачено по 4-5 уроків на день, з яких 3 відбуваються у синхронній формі тривалістю по 20 хвилин, а 1-2 – в асинхронній формі. Для 11 класів передбачено по 7 уроків на день, кількість синхронних сесій яких коливається від 2 до 4³⁰.

Форма оприлюднення розкладу дистанційних занять деяких закладів середньої освіти свідчить про існування проблем у сфері інформаційного забезпечення їх діяльності.

РОЗКЛАД ЗАНЯТЬ НА САЙТІ ГОГОЛІВСЬКОГО ЛІЦЕЮ ВЕЛИКОДИМЕРСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ БРОВАРСЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ³¹

Клас	№ уроку	Час заняття	Назва уроку	Вчитель
5-А	1	8.30 - 8.50	Українська мова	Зубко Л.Ф.
5-А	4	11.25 - 11.45	Математика	Аржанич В.В.
5-Б	3	10.20 - 10.40	Українська мова	Москаленко Л.Ф.
5-Б	6	13.25 - 13.45	Основи здоров'я	Михайленко Л.В.
6-А	3	10.20 - 10.40	Історія України	Тришук О.М.
6-А	5	12.30 - 12.50	Математика	Аржанич В.В.
6-Б	3	11.25 - 11.45	Українська мова	Сизоненко Л.В.
6-Б	4	9.25 - 9.45	Математика	Аржанич В.В.
4-А	3	10.20 - 10.40	Українська мова	Літвін Ю.В.
4-А	5	12.30 - 12.50	Українська мова	Чадра М.А.
7-Б	1	8.30 - 8.50	Українська мова	Михайленко Н.О.
7-Б	3	10.20 - 10.40	Фізика	Оксанія Т.В.
8-А	2	9.25 - 9.50	Історія України	Мазур Л.П.
8-А	3	10.25 - 10.50	Інформатика	Рожко С.В.
8-Б	1	8.30 - 8.55	Українська мова	Світлана Ч.М.
8-Б	5	12.30 - 12.55	Фізика	Тарасівка Л.М.
9-А	2	9.25 - 9.50	Інформатика	Оксанія Т.В.
9-А	6	13.25 - 13.50	Історія України	Мазур Л.П.
9-Б	1	8.30 - 8.55	Історія України	Мазур Л.П.
9-Б	6	13.25 - 13.50	Українська мова	Сизоненко Л.В.

Порівняння тривалості уроків для дистанційної синхронної та очної форми навчання свідчить про значну диспропорцію у розподілі часу для проведення занять. Так, у середній загальноосвітній школі №23 м. Львова, в якій застосовуються вказані форми

29 <https://d-lyceum1.school.org.ua/rozklad-distancijnogo-navchannya-16-03-07-24-09-2020/>

30 https://docs.google.com/spreadsheets/d/1K0AJJ-Ny1byTU4_d9B1cmON4sjSydssgu82S2I8Ohfg/edit#gid=1322389964

31 <https://gogoliv.dnz.in.ua/oholoshennya/rozklad-dystantsiynikh-zanyat>

навчання, тривалість занять для 5 класів складає: для очної форми – 6-7 уроків на добу тривалістю 45 хвилин урок, натомість в розкладі уроків онлайн для 5 класів передбачено 3 уроки³² (тривалість яких не має перевищувати 35 хвилин). Схожа ситуація спостерігається і в інших областях.

Таким чином, учні 5-х класів, які відвідують заняття в очній формі, присутні на уроках протягом 4,5 астрономічних годин щоденно, в дистанційній синхронній формі – протягом 1,5 астрономічних годин. Схоже співвідношення зберігається й для учнів інших класів.

Учні ЗЗСО, які навчаються за змішаною формою навчання, мають змогу компенсувати освітні втрати під час очних занять. Проте у тих учнів, які навчаються виключно у дистанційній формі, прогалини у знаннях, вміннях та навичках накопичуються і не дають змоги ефективно засвоювати новий навчальний матеріал.

Неможливість висвітлити всі елементи освітньої програми під час занять в дистанційній синхронній формі потребує активної самостійної роботи учнів. При цьому, відповідно до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти, тривалість виконання завдань для самопідготовки учнів у позанавчальний час не рекомендується більше 1 години у 3-5 класах та 1,5 години у 6-9 класах, 2 години - у 10-11(12) класах. Учням 1-2 класів не рекомендуються обов'язкові завдання для самопідготовки у позанавчальний час³³. Таким чином, для учнів 1-2 класів відставання від однолітків, які навчаються за очною формою, є найбільш критичним, оскільки вміння навчатися в них ще не сформовано, а самопідготовка їм не рекомендується гігієнічними правилами.

5. Безпекові та психологічні проблеми щодо повернення до очного навчання

Можливість повернення дітей до очного навчання неодноразово обговорювалася на рівні керівництва МОН України, експертів, батьківських спільнот. Однак практична реалізація цього заходу потребує здійснення низки заходів, основним серед яких є обладнання захисними спорудами всіх ЗЗСО, які здійснюють освітній процес в очній формі, при цьому кількість учнів та педагогів має відповідати кількості місць в укритті. Станом на кінець 2022/2023 н.р. споруджено укриття на 10,1 тис об'єктів (власні захисні споруди цивільного захисту, споруди подвійного призначення, найпростіші укриття, споруди інших суб'єктів господарювання). Це дає змогу забезпечити укриттям 2,8 млн учасників освітнього процесу, потреба у продовженні цієї роботи залишається³⁴. 25 серпня 2023 року на сесії Вінницької міської ради депутати затвердили рішення щодо будівництва протирадіаційних укриттів у шістьох міських ЗЗСО, область змогла виділити на цей проєкт 247 млн грн з 500 млн необхідних³⁵. В Індустріальному районі м. Харкова у квітні 2024 року завершено будівництво першої підземної школи. Реалізація цього проєкту коштувала міському бюджету 58,8 млн грн. Триває зведення підземних шкіл в Новобаварському, Холодногірському та Шевченківському районах м. Харкова³⁶.

Іншою проблемою є відбудова зруйнованих та пошкоджених противником ЗЗСО. За оперативними даними МОН, станом на 20 липня 2024 р. 3798 закладів освіти пошкоджені

32 <https://school23.lviv.ua/timetable.php?type=students>

33 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>

34 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

35 <https://www.vmr.gov.ua/u-vinnytsi-prystupaiut-do-budivnytstva-protyradiatsiinykh-ukryttiv-u-shesty-litseiyakh-mista>

36 <https://www.city.kharkiv.ua/uk/news/-55681.html>

но та 365 повністю зруйновано³⁷.

Проблемами, які впливають на можливість забезпечити учасникам освітнього процесу безпечні умови для навчання, є недостатність коштів у міських бюджетах та бюджетах територіальних громад області, відсутність приміщень, які можна переобладнати під укриття (особливо гостро ця проблема постає у м. Львові), велика відстань між найближчим укриттям та ЗЗСО, що створює ризики під час переміщення дітей під час повітряної тривоги.

Психологічні проблеми, які виникають під час повернення до очної форми навчання, включають:

- необхідність адаптації дітей до навчання в декілька змін внаслідок обмеженості місць у захисних спорудах цивільного захисту ЗЗСО;
- зміну режиму сну внаслідок потреби витратити час на дорогу до/з ЗЗСО;
- підвищення інтенсивності навчальних занять для подолання прогалин у знаннях, вміннях та навичок внаслідок обумовленої санітарними нормами обмеженості часу на синхронні заняття у дистанційній формі освіти;
- повторну соціальну адаптацію до соціального середовища, яке може, в окремих випадках, містити елементи булінгу;
- необхідність повернутися до групової форми навчальних занять, яка може включати відволікаючі увагу дитини фактори;
- вплив стресових факторів перебування під регулярними обстрілами для дітей, які повернуться для продовження навчання в очній формі з більш безпечних регіонів або інших країн.

37 <https://saveschools.in.ua/>